

Історія культу Шевченка

серед

гімназійної молодіжи.

Ювілейна студія

написав

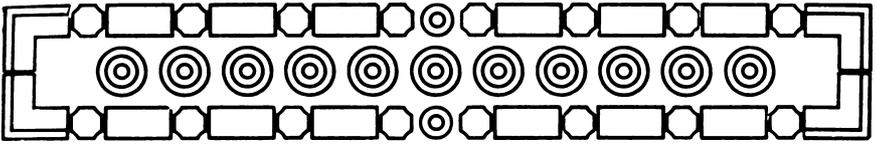
ВІКТОР ПЕТРИКЕВИЧ.

ПЕРЕМИШЛЬ.
З друкарні гр. кат. Капітули.

*Погруде Т. Шевченка,
відслонене 9. марта 1914. в сходовій клітці тутешного заведеня.*

Історія культу Шевченка серед гімназійної молодіжи.

Ювілейна студія.

ВІКТОР ПЕТРИКЕВИЧ.

Огляд культу Шевченка серед шкільної молодіжи — се огляд розвою її національної свідомости і національного виховання — се zarazом частина нашого національного відродження під впливом творів поета. З поширенєм і поглибленєм культу Шевченка в гімназії кріпилась звязь між школою і нашим духовим житєм. схолястично-формальний напрям виховання уступав перед новими житєвими питаннями. Культ Шевченка серед молодіжи розвивався і переходив деякі зміни, як се впрочім діялось із ним взагалі в нашім житю. На се впливав розвій студий над творчостию поета і розвій самої суспільности. Культ ширився ріжними дорогами: в початках поза школою, під впливом академічної молодіжи і при її помочи пізнавала шкільна молодіж твори Шевченка; опісля сі твори дістають ся до шкільних підручників, але ту приймають вигляд відповідний духови і напрямови школи. Ширився шкільною і домовою лектурою, темами шкільних вправ, святочними вечерницями в честь поета.

Твори Шевченка пізнала молодіж загально що йно по його смерти; за життя були они звісні лише одиницям, які стежили пильно за духовим житєм по тім боці кордому, ширшої популярности они собі ще не здобули. Знали їх члени „Рускої трійці.“ Шашкевич в листі до Михайла Козловского з великим одушевленєм згадує „Ластівку“, де з Шевченкових писань були поміщені: Вітре буйний, Причинна, На вічну память Котляревському і перша

глава Гайдамаків. ¹⁾ Твори Шевченка знав Яків Головацкий, що мав у себе бібліотеку українських видань. Він з його творів поміщених в Ластівці і Чигиринським Кобзарі хотів дещо передрукувати в проєктованій антології „Пчела Малоруская“, але се виданє не явилось. Поезії Шевченка не зробили на Головацкого замітного вражіння, як се зробили твори Котляревского і Квітки. Він бачив у него тільки „особливое глибокое чувство і дар прекрасного народного вислова і буйного изображенія“. В своїх трох вступних викладах 1849. р. згадав Головацкий саме імя Шевченка, без якоїнебудь замітки. В 1843. р. Іван Вагилевич писав до Головацкого, щоби прислав йому деякі виписки, між іншими з Шевченка, які хотів помістити в статях „о южнорусскомъ языкѣ“. ²⁾ В „Дневник-у Руск-ім“ з 1840. р. згадує він про Кобзаря з р. 1840. і 1844, про Гайдамаки і недруковану поему Кавказ. ³⁾ Брат Якова Головацкого, Іван, мав намір у своїм „Вѣнку“ (1846. р.) помістити дещо з поезій Шевченка, які мав дістати від Срезневского. ⁴⁾ Микола Устиянович у своїй промові на соборі руских учених одушевляючись новою українською літературою, величаючи різнородність почувань і настроїв, які українські письменники малюють, підніс у Шевченка силу слова, якою він захоплює читача: „Аж хочем узброїти ся в кріпость, послухаймо громкого Шевченка“. Не багато знав із творів Шевченка Богдан Дідицкий. В 1852. р. пізнав ся він у Львові з Поляком з Варшави, Дубінським; сей розказував про житє Шевченка і деклямував деякі його твори, зовсім незвісні Дідицкому. ⁵⁾ В спорах о мову 1850—60. р. згадували Шевченка прихильники народної мови в літературі навіть сі, що не жили у Львові, але на провінції. ⁶⁾ Одначе загально ще й по 62. році твори Шевченка між старшою інтелігенцією на провінції були рідкістю, попадались в єї руки випадково або були зовсім незвісні. В 1862. р. якийсь добродій зі села нарікав, що писаня Шевченка поза Львовом мало звісні,

¹⁾ Возняк: 1. Народнии культу Шевченка в Галичині. (Неділя 1911 ч. 11—12.)

Idem: 2. Епізоди культурних зносин галицької і російської України. (Записки укр. наук. тов. в Києві т. XIII. ст. 70, 109 і 127).

²⁾ Студинський: Кореспонденция Як. Головацкого. (1835—49). ст. 85.

³⁾ Маковей: У 50 літні роковини смерти Шевченка. (Руслан 1911. р. 10. марта).

⁴⁾ Студинський: Тамже. ст. 150 і 163.

⁵⁾ Дідицкий: Своє житєвыи записки. (Вѣстникъ Нар. Дома 1906. ст. 131).

⁶⁾ Студинський: Кореспонденция Головацкого (1850—62) ст. XXVIII.

що про самого поета нічого не знають, мов би його на світі не було.¹⁾

Та все таки ім'я Шевченка стає звісне ширшій громадї і набирає розголосу доперва по смерти поета. Вправдї перші вістки про него призначені для ширшої публики були дуже короткі і поплутані, вказували, що автори їх ледви дещо чули про поета, що поміщували вістки взяті з другої руки, але і сі короткі згадки про него, черпані з української і польских часописий одушевляли демократично настроєну академічну і гімназіяльну молодїж. До сего причинилось головно се, що хвиля, коли по Галичинї рознеслась вістка про смерть Шевченка, була дуже пригожа для придбання йому популярности. Революційні змаганя польської суспільности в 60-тих роках, підєм духа у польської молодїжи, національна гордість і бути на свою культурність і ідейність мусїли викликати реакцію в української молодїжи. Она шукала національного поета, котрого широкий світогляд могла би смїло протиставити польским претензиям, котрого мученицке житє надавало би блиску і святости його ідеям. Те все знайшла у Шевченка. До сего польська преса і письменники заїкавились новим українским рухом в Росії і ролю, яку в нїм відіграв Шевченко і займали прихильне або вороже до него становище. Одні величали Шевченка як борця і мученика за волю, другі дорїкали йому ідеалїзованєм гайдамаччини. Крім принагідних згадок у періодичній пресї перші основнійші вістки про поета, як борця і мученика за волю, молодїж у Львові могла пізнати з книжки Совїнського: *Taras Szewczenko. Studium z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno 1861.* При оживлених польских літературних зносинах ся студия була певно скоро звісна у Львові. Згаданий переклад Гайдамаків викликав велике заворушенє в польским дневникарстві. Польскі дневники були дуже огірчені його появою, толкуючи, що „*umaczenie Hajdamaków to zabójstwo Polski*“. Найбільше був розярений „*Dziennik literacki*“ і помістив дуже неприхильну статью про Шевченка.²⁾ Се ворогованє польської преси до світогляду Шевченка викликало в Українців відрухово противний ефект, щире поважанє поета рідної бувальщини.³⁾ Се зараз спопуляризувало його ім'я і певно під впливом часописних вісток, що Україна втратила свого народного поета, ім'я Шев-

¹⁾ Вечерниці 1862. ст. 264; Слово 1862. ч. 18.

²⁾ *Dziennik liter.* 1861. p. ч. 69. *Szewczenko i Sulima.*

VIII

ченка знайшлося навіть на помянику підгорецького монастиря, вписане там якимсь незвісним богомольцем.¹⁾

Дійсного розуміння ні життя ні творів поета безпосередно по його смерги суспільність не могла набрати із скупих і невірних вісток у своїй пресі. Тодішня галицька часопись „Слово“ що йно 18 днів по смерті поета подала про се вістку і що йно 2 місяці пізнійше помістила його некрольоґ, в яким знайшлися такі курйози, що Шевченко уродившись в кріпацтві... „выкупился зъ того въ 1838. р. за 2.500 рублей, котри поетъ выгралъ на лотеріи... змарнувавъ найкрасій свой вѣкъ на Кавказѣ“. Про його твори згадує статя: „Уже въ 1844. р. появилась его Гомалія... Въ его новорочнику находимъ mezi многими лиричними утворами, такожъ большую поему Корсунь; отличается тамъ особенно елґія Коханка (Слово 1861. р. ч. 27.). Ту імя поета Корсуна і його поему „Коханка“ переплутано із Шевченком.²⁾ Ледви, чи сі сухі вістки робили на читаючу публику і молодіж яке вражіне. Замітне вражіне і зацікавлене серед гімназияльної молодіжи на провінції зробила доперва написана з теплом і прихильністю для Кобзаря статя Українця Бернатовича про Похорони Шевченка. (Слово 1861. з 19. липня.)³⁾ У Львові під впливом вісток поданих в польській пресі і певно знаня творів поета хоч немногими одиницями з поміж академічної молодіжи вістка про смерть Шевченка зробила більше вражіне. На знак жалоби за помершим поетом львівська академічна і по части гімназияльна молодіж носила на весні т. є. в цвітні і маю 61. р. чорні кокарди на шапках на завісах.⁴⁾ Зовсім незамітно вправді пройшла смерть Шевченка між учениками на провінції, але се легко пояснити недостатчею звязи зі Львовом (Львів був сполучений залізницею лише з Краковом) і браком зносин молодіжи з ріжних гімназий.

На провінції молодіж пізнала твори Шевченка аж 1862/3. р. До поширення його культу між нею в тім році найбільше причинила ся нова українська часопись „Вечерниця“, що головно розходились між академічною і гімназияльною молодіжию. Крім передруку поезий Шевченка і вісток про його житє, у Вечерницях

¹⁾ Щурат: До історії культу Шевченка в Галичині. Сьвіт 1906 ст. 30.

²⁾ Маковей: Згадана статя.

³⁾ З інформацій рад. Реваковича.

Замітка: Частину моєї студії опер я на листовних інформаціях, надісланих мені ласкаво нашими старшими діячами і патриотами. Всім тим Добродіям складаю за се щирю подяку.

⁴⁾ Денниця 1880. Станиславів. (Замітки про взаємини язика і народ. літератури ст. 75.)

за 1862. і 63. р. поміщено статтю Тянячкєвича: Слївце правди Dziennik-ови Literack-ому, першу пробу в Галичині оцінити Шевченка, як поета і творця нового українського руху. Ся статя писана з великим чутєм і одушевленєм для Кобзаря, хоч місцями разить пересадою і браком аналізи, подобалась молодїжи своїм тоном, сьмілим і повним віри та самопевности. Після оцінки Тянячкєвича ціла суть нашого народного „я“ проявила ся в творах Шевченка. Він є поетом — істориком нашої бувальщини. Крім бувальщини зобразив він теперішнє житє, власними злиднями відчув його недолю і зумів єї змалювати „в щирїй, горячїй аж до слїз порушаючїй живописи.“ Тарас довершив своїм словом відродженє народа, увів в письменство нашого чистого, незапозиченого духа і зазначив для него пряму, несхиблену дорогу.

Сильній струї українства, що від 60. р. вдиралась в духове житє Галичан не було в силі оперти ся москвофільство і наразї позїрно відносилось до него прихильно. Тодїшний лїтературний диктатор, Богдан Дїдицький, при кінци 61. р. зладив відбитку з автографу Шевченка „Кругом неправда і неволя“ (8 рядків), присланого Білозерским Головацкому, а з початком 1862. р. видав літографований портрет поета.¹⁾ В тїм роцї видав Дїдицький поезїї Федьковича зі своїм передним словом, в яким дуже прихильно згадав про Шевченка, як поета поневоленого і покривдженого народа „Поеть... избравши собѣ задачею свого житя, стояти вѣ борбѣ проти томителей свого народа, изливалъ зъ своей болящой груди напѣвъ столь трагичного содержания, на скѣлько трагичною єсть доля кривдженого изъ всѣхъ сторонъ народа“ (Поезїи XIII). Часопись „Слово“, хоч видавана в москвофільскїм дусї, прихильно відносила ся до українства і передруковувала поезїї Шевченка. В польскїй мові вийшла у Львові 1865. р. студия барона Баталїї: Taras Szewczenko życie i pisma, книжка, що поширена серед Громад учеників через цілі десятки років давала їм суцїльний огляд житя і творів поета.

* * *

Не в школі і не зі шкільних підручників набирала тодішня молодїж любови до рідного слова і знаня української лїтератури. Наука в їмназїї в 60-тих роках давала доказ, що в шкільництві не стежили за дїйсним житєм, але силою традиції удержував ся в нїм старий напрям. Рївень науки української мови був дуже низкий.

¹⁾ Дїдицький: op. cit. 131.

В низшій гімназії ся наука не ріжнилась много від науки української мови в теперішній народній школі. Із читанки Василя Ковальського (вид. 1852. р.) молодіж черпала знанє мови, читаючи виїмки з галицких і угро-руських письменників. У висших клясах ученики читали хрестоматию Головацкого (вид. 1854.) і Слово о полку Игоревѣ і звичайно під впливом старословянщини затрачували і се знанє української мови, яке винесли зі села або придбали в низших клясах. Вправді в половині 60-тих років із конференційних нарад довідуємось, що в 7. і 8. класі молодіж повинна пізнавати і новіше письменство, та з браку підручників се залежало виключно від учителів сего предмету. А обставини так зложились, що молодіж від них лише виїмково і в деяких гімназіях могла пізнати нову українську літературу.

Москвофіли, що до 60-тих років верховодили в Галичині, захопили у свої руки всі видавництва і дбали про се, щоби посади української мови і релігії обсадити своїми прихильниками і повести у сім дусі молодіж. В сім напрямі працював головно Яків Головацкий. Як професор української літератури виховував в сім дусі молодіж і попирав своїх прихильників у шкільних властей і консисторій. І так в 50—60-тих роках майже у всіх східно-галицких гімназіях бачимо між учителями української мови прихильників об'єдинительних ідей.¹⁾ У Львові в 1848—54. учив Іван Гушалевич, в Тернополи Климентий Мерунович, в Самборі Евстахій Герасимович, а опісля Мійский, в Перемишли Богдан Дідицкий, в львівській домініканській від 1848—52. р. Яків Головацкий. Те саме діяло ся з важними на напрям вихованя посадами релігії. Особливо в перемискій гімназії зосередив ся тоді москвофільський рух. В 1856. р. писав Шараневич до Якова Головацкого, що: „єсть насъ 7 Русиновъ професоровъ... ажъ стогнаеть Перемишль подъ нашими ногами“.¹⁾ Як тодішні учителі української мови розуміли свій предмет і свою працю в школі, видко з листу тодішнього москвофільського свѣтила, Б. Дідицкого до Головацкого (1856. р.): „Моя дѣятельность въ школѣ ровняеть ся дѣятельности учениковъ Меѳодія; моя евангелія — то Шевыревъ (російский историк літератури), которымъ Вы благорочительный Учитель мой, мене довременно снабдили. Иногда составляю въ пользу здѣшнаго гимназійскаго юношества стишки для затверженія на изъ усть и посылаю ихъ къ в-ну Инспектору.... А изъ читанки Ковальського я не отважусь извлекать ниже для III. класа, бо уже и мальчишки

¹⁾ Студинський: Кор. Голов. (1850—62.) ст. 248.

въ парвѣ надъ нею смѣются.¹⁾ Дідицькому певно видавалась згадана читанка не так пустою і без змісту, як радше не відповідає його світоглядові. В своїй шкільній науці не виходив Дідицький поза Нестора, про нову літературу не згадував ученикам ні словом.²⁾ „Русскій духъ“ проявляв ся тоді в Перемишли головню в „Русской Бесѣдѣ“, де члени начитувались „Московскихъ Вѣдомостей“ і переймались їх ідеями.³⁾ Учитель української мови в самбірській гімназії Евстахій Герасимович в листі до Головацького 1854. р. заявляє, що він словом і ділом працює в тім напрямі: „куда стремится греческо-славенска православна церковъ наша и наша славяно-русская Народность“.⁴⁾ В тій самій гімназії в р. 1863—5. учитель української мови говорив до учеників в тім дусі: Москалі добре роблять, що заказують по українськи учити і говорити, бо він так само зробив би у Галичині, як би се від него залежало.⁵⁾ В р. 1865. сему учителеви відобрано науку української мови, бо він замість укр. літератури учив про Ломоносова і Пушкіна.⁶⁾ Не диво, що серед таких відносин в гімназії виховувались ученики, які в честь свого покровителя Михайла Качковського писали ось які вірші (1861. р.):

Бо Ты нашъ Отче! для насъ ся стараєш
Для насъ Русиновъ, православноѣ вѣры...⁷⁾

В школі обединительна агітація проявлялась у формі прихильности до церковно-славянщини, заохоти учеників писати ученим, висшим „слогомъ“, похвалами „старословеньского словаду“ і клясицизму мови, нераз насмішкою над народними словами, зворотами, одежію.⁸⁾ В шкільній науці прихильники російщини захвалювали російських письменників і цілковитою мовчанкою поминали новий період української літератури. Маючи хоч би моральний обовязок в 8. клясі познакомити молодіж із новим письменством і в сей спосіб доповнити хрестоматию Головацького, они піддавали їм російські або прихильні сему напрямови виданя. Михайло Качковскій згадує, що учителі: „съ великимъ

¹⁾ Ibidem ст. 262.

²⁾ Вахнянин: Спомини з житя ст. 21.

³⁾ О. Барвінскій: Спомини з мого житя ст. 62.

⁴⁾ Студиньскій: Кор. Голов. (50—62) ст. 132.

⁵⁾ Ю. Чайківскій: Вол. Стебельскій. Літ. Нау. Вістник XXXII. ст. 15

⁶⁾ Мета 1865. ст. 525.

⁷⁾ Збірник панегіриків в честь Качковського. (Рукопись бібліотеки тов. Шев. ч. 18.)

⁸⁾ Мета 1865. ст. 470.

трудомъ а гдѣнѣкуда навѣтъ въ обовѣ отвѣчательности порозкиданы по розличныхъ письмахъ цвѣты нашої словесности собирати и ученикамъ къ чтенію давати мусять“.¹⁾ Річ ясна, які се були „цвѣты нашої словесности“. В задачахъ учителі звертали увагу на російскі слова виписані із русско-нѣмецкого словаря Шмида. Поза школою они приєднували молодіж поширюванем між нею за гроші або й даром (за гроші Качковського) по кількадесять примірників москвофільских видань, як переклад Дідицького Змій Нотяйскій (1854), Кл. Меруновича Покореніє Новгород (1857), Гушалевича Роксолянки, Історію Зубрицького, Русскую Антологію Головацького. Сам Головацький робив заходи, щоб його „Русская Антологія“ розходилося між шкільною молодіжю з порученя Міністерства просвіти,²⁾ але се йому не вдало ся. Щоби затерти вражінє, що се вибір з російскихъ письменників і зробити йому приступ до гімназій, перемінено какъ на якъ, окінчення прикметників ья на ыи, окінчення дієменників ть на ти і пропущено імена авторів. Додати до сего, що і підручники Луки Цибики і Попеля до науки релігій (видані в р. 1861—3), яка тоді в школі крім свого властивого призначеня могла немало причинитись до любови рідної мови і осьвідомленя учеників, були писані церковно-славянщиною і се дуже „твердымъ слогомъ.“ Такою мовою намагались викладати і катихити.

Нічого дивного, що молодіж кормлена такою мертвечиною або нераз ненавистию до рідного письменства мусіла поза школою шукати знана рідної історіі і літератури, мусіла поза школою розвивати свій національний сьвітогляд. Крім великої відсталости школи від житя впливала на се немало і ся обставина, що з браку кваліфікованих сил до науки української мови віддавано сю науку не лише в 60, але 70—80-тих рокахъ кождому учителєви Українцєви, нераз укінченим богословам, сотрудникамъ або Полякам, що уміли тільки по українски читати.³⁾ Через се і в пізнійшихъ часахъ відзивались в пресі часто наріканя на непідготованість учительских сил і легкобаженє предмету. Хоч згодом зачали з молодіжи 60-тих років виходити учителі-народовці, що спеціяльно студіювали українську літературу і залюбки єї учили, то їх було дуже мало, проте приміщувано їх в гімназіях, де був замітний процент української молодіжи. До сего шкільні біб. по-

¹⁾ Вѣстникъ Нар. Дом. р. 1910 ст. 23 і р. 1909 ст. 212. Письма М. Качковського.

²⁾ Студинський Ibidem СІІІ і 132.

³⁾ Правда 187 і ст. 60.

теки були дуже убогі. В 60-тих роках не було в них зовсім українських книжок. Вправді пізніше в 70—80. р. наступив зворот до кращого, українська літературна продукція зростає і число книжок відповідних для школи збільшило ся, але і тоді чулись нарікання сего рода, що бібліотека учеників через 2 роки не була відчинена або що дирекція умістила українську бібліотеку в своїй канцелярії, щоби мати перегляд учеників, які з неї користали.¹⁾

Серед таких обставин годі було, щоби навіть цікавіша частина молодіжи могла в школі набрати знаня рідного письменства і історії, але мусіла його шукати поза школою і вирівнувати в сей спосіб прогалину у своїм вихованю. Дійсною школою в національнім вихованю молодіжи через цілі десятки літ, від 60-тих років почавши, були тайні кружки учеників. Сі кружки звісні від 62. р. як Громади, дійсно існували скорше. Хоч генезу Громад ставлять у звязь із Громадою української молодіжи в Києві, то однак кружки серед молодіжи в галицких гімназиях існували і перед сим. Они в 60-тих роках оновились і прибрали виразну українську закраску. Тайні кружки серед молодіжи се наслідок відсталости школи від дійсного життя, великого духового напруження, яке переживала від 30—60-тих років галицка суспільність, а певно і частина старшої молодіжи, — се відгук тайних конспірацій серед Поляків. Ціль їх була шляхотна, пізнавати рідну історію і літературу, дбати про самообразованє, набирати розуміння суспільних і політичних справ. В 1834. р. відкрила поліція тайний кружок гімназистів в Перемишлі. Кружок існував від 1832. р., до него належали Українці і Поляки, крім учеників належало до него кількох богословів, навіть оден заступник учителя в самбірській гімназії. Жартом кружок мав назву академії або сенату, голова кружка титул презеса, крім него був ще бібліотекар. Ціль кружка була дуже ідейна: придбати собі наукове і літературне образованє і дбати про моральний розвій. Урядовий документ подає, що кличем кружка було: *Den guten Willen segnet Gott — der Wille wird zur Tat, die Tat führt zum Ruhme.* Бувших членів, що дбали про розвій кружка і удержували з ним далі зносини, іменовано почесними членами. Хоч члени дбали головно про своє літературне образованє, то на сходах розмова зверталась на біжучі політичні і національні справи. У деяких членів Українців були вже проблиски національної сьвідомости. Один з них Микола Кмицикевич в листі до другого члена (Поля-

¹⁾ Молот 1878. Львів ст. 122. Правда 1874. ст. 819.

XIV

ка) писав, що дух свободи опанував його душу; він все думає про Русинів, Поляки нехай дбають самі про себе. Другий член, Лужецкий написав по українськи якусь поему в австрофільськiм дусі, де вчисляв всі добродійства австрійського правительства для Русинів. 1) В тім самім році, в котрім відкрито сей кружок, відкрито між молодіжю в домініканській львівській гімназії тайне товариство: Towarzystwo starożytności halickich, яке оснував пізнійше звісний історик, Кароль Шайноха. В 1851. р. оснував Ксенофонт Климкович в Станиславові між молодіжю літературний кружок „Руский Гелікон“, але директор заведеня неприхильно відносив ся до сих змагань і кружок упав. 2) В самбірській гімназії українська молодіж що середі і суботи відбувала сходини, на яких займалась музикою і співом. Можливо, що на сих сходинах велись розмови про політичні і національні справи. Коли шкільні власти їх відкрили, покарали деяких учеників, між иншими пізнійшого письменника, Федора Заревича за „руські аспірації“ прогнанєм із гімназії. 3)

Жите між українською молодіжю в східно-галицких гімназіях оживилось по смерті Шевченка. На се вплинули твори поета і політичні події, що відбулись сильним відгомном серед молодіжи. По польськiм повстаню польська молодіж, що у східно-галицких гімназіях тоді творила меншість, почала сильно маніфестувати свою народність, співала патріотичні пісні і носила конфедератки і чамари. Се відрухово відбилося на українській молодіж, яка чисельно перевисшала польську і она почала носити козацькі шапки зі синім дном, сині шаравари і відповідні чамари, почала між собою говорити по українськи і співати українські пісні. Тодішні ученики в головній часті походили із сьвященничих родин, в яких національне жите по 60. р. значно оживилось в народнім напрямі. Многі приносили деяку національну сьвідомість з батьківської хати, а будучи досить заможними, старались єї показати живописною, козацкою ношею. В гімназіях заріолось тоді з одної сторони від польських одягів, з другої від козацких. 4) Сим одушевлєнем до національних одягів захопились навіть деякі учителі і почали носити чамари або жупани. Сі зверхні прояви українства не подобались прихильникам мо-

1) Українсько-руський архив т. III. ст. 15-25 і 8.

2) Огоновский: Історія рус. літ. II. 26. 207.

3) Огоновский: op. cit. III 2 ст. 812.

4) З інфор. о. рад. Стефановича. Ол. Барвінський: Спомина з мого життя, ст. 40.

сковщини і они з насьмішкою називали учеників, що убирались по козацки „breithosige Nationalisten“, а козацкі шапки — коновками.¹⁾

Духове жите учеників, заходи над самообразованием зосередились в тайних кружках, звісних під іменем Громад. Ся назва була перенята від тайної української Громади в Києві, яку основано заходом Вол. Антоновича і якої метою було ширити національну свідомість між інтелігенцією і привднувати її для українства²⁾. В 1861. р. по смерти Шевченка переїздив через Львів Українець Володимир Бернатович і запізнав ся з визначними тоді народовцями, Вол. Шашкевичем і Кс. Климковичем. Розказував їм много про Шевченка, про українську літературу і піддав їм гадку гуртувати українську молодіж в Громадах. До розвою Громад, до навязаня зносин між ними найбільше причинив ся тодішній питомець семінарії, Данило Тянячкевич (Грицько Будеволя). Чоловік захоплений українством вірив у него як в силу, що має обновити цілий духовий орґанізм галицкої суспільности; українству віддав ся цілим жаром молодечої душі і з великим одушевленем і чутем ширив сю ідею між молодіжю. Повний чутя і вразливости романтик з оптимізмом і вірою в будучність глядів і розумів цілий процес перетвореня галицкої суспільности. Слово українських письменників і особливо слово Шевченка було в него сею містичною силою, що мала захопити найперше молодіж, опісля цілий нарід. Віра в безмежну силу українського слова, романтичний, головно на поетичних творах опертий погляд на нашу минувшість, щирі заяви прихильности і любови до найменшого брата — се були вихідні точки його діяльности серед молодіжи. Серед неї тішив ся великою симпатією, називали його „громадским батьком, пророком, батьком Данилом, гетьманом“.³⁾ Духа і жите серед молодіжи старав ся піддержати перепискою. Ся переписка прикрашена часто цитатами із Шевченка, ведена з великим підємом духа, замітна своєю мовою, що від пестливої ніжности, щирости і простоти доходить нераз до вульгарних слів. У Львові жите Громади піддержував відчитами з історії і літератури⁴⁾, крім сего їздив сам або висилав ідейніших товаришів до міст, де було більше української молодіжи, щоб оснувати або відновити Громаду.

¹⁾ Мета 1865, ст. 445 і 468.

²⁾ Ол. Барвіньский: *op. cit.* 48–9.

³⁾ Альманах Січ 1868. (І. Франко: Пять листів Ост. Терлецкого.)

⁴⁾ З інформацій рад. Реваковича.

Громади мали свою організацію. Громадяни вибирали війта, присяжного, писаря, бібліотекаря і касиєра. Виділ Громади відбував засідання, на яких полагоджував справи кружка, відчитував або укладав листи до других Громад і г. п.¹⁾ В члени Громади приймав тільки певних і спосібних учеників і се одноголосно. Нововибраний член складав присягу, що не зрадить товаришів і Громади властям. Щоби на випадок відкриття кружка не потерпіти, члени прибирали собі прізвища, які мали зобразити їх вдачу і змаганя. В сих прізвищах є мов відгомін молодечого розмаху і козацкої очайдушности. Часто стрічаємо такі імена як Гайдабура, Любиволя, Запека, Калина, Грім, Гикало, Різак, Хмара, Пугач і т. п. Виділ Громади уживав печатки із початковими буквами слів, що були кличем молодіжи. Між собою Громади удержували дружні зносини, з нагоди вечерниць висилали своїх представників, переписувались і навіть обмінювались книжками. Члени Громад мусіли платити місячні вкладки на бібліотеку, зобов'язували ся передплачувати українські літературні видання або купувати нововидані книжки. Перші українські видання в Галичині „Вечерниці“, і „Мета“ в значній кількості розходились між учениками і головно удержувались їх передплатою. Те саме було з „Правдою“, яку в перших роках передплачували навіть ученики з низшої гімназії.²⁾ В 70-тих роках громадяни з деяких гімназій занимали ся ширенєм видавництв „Просьвіти“ між народом по селах. Робили се підчас съвят або ферий.

Дбаючи про самообразованє, деякі Громади придбали собі гарну бібліотеку і купували до неї річно за значну суму грошей (що доходила до 150 К.) книжок. Ученики в 60-тих роках, що про рідну історію в школі буквально нічого не могли довідатись, пізнавали єї з письменників польско-української школи, особливо М. Чайковського, одушевлялись Тарасом Бульбою (вид. Головацького). Між книжками бібліотек Громад в 1865—70. р. стрічаємо крім галицьких періодичних видань, Основу, твори Шевченка, Вовчка, Квітки, Стороженка, літопись Нестора, монографію про Сковороду і Н. Каразіна, твори Маркевича, Бантиш Каменського, Костомарова.³⁾ Члени Громади цікавились літературним житєм, нав'язували знакомства з письменниками і піддержували їх перепискою. Коли станиславівські громадяни довідались 1863. р. із Ве-

¹⁾ З інформацій проф. Ром. Заклинського.

²⁾ Матеріяли до історії зносин Галичан з Буковинцями. (Руслан 1907 ч. 159.)

³⁾ Альманах Січ 1908. ст. 116.

черниць, що Федькович небезпечно хорий, наймили за його поворот до здоровля співану Службу Божу, на якій явились всі „отъ маленького школяра-дѣтны аж до усомъ засѣяного молодця-козака.“¹⁾ Коли тернопільські громадяни довідались 1864. р., щс Федькович хоче видавати в Чернівцях літературну часопись, за-явили, що будуть передплачувати 10 примірників. Одушевляючись писаною словесністю, що носила на собі тоді закраску етнографізму і побутовщини, члени Громад радо збирали народні пословиці, записували народні пісні, перекази, пізнавали народні говори і т. п.; багато з тих записок пізнійше увійшло до друкованих збірників. Здібнійші ученики, що слідили пильно за сучасними виданнями, пробували самі пера при всяких нагодах. Особливо любили відзивати ся з поклоном до виднійших тоді наших письменників, переписуватись з редакціями українських часописий Вечерниць, Мети, інформувати їх про рух між молодіжю. Ученик самбірської гімназії Володимир Стебельський в 1864. р. написав в честь Федьковича з привітом на Великдень вірш,²⁾ що має на собі виразний слід Шевченкової музи. Змістом він не відбігає від звичайних при такій нагоді панегіриків і славословій, але замітний формою наслідуваною з творів Шевченка і чистою, народною мовою. Сей більше зверхний і формальний вплив Шевченка проявляє ся і в його поезії присвяченій Д. Тянячкевичеві і в двох поезиях друкованих в Меті 1863. р.⁴⁾ Бракүє їм простоти і щирости Шевченкової Музи, разить в них надмірна претенціональність і неприродність.

Тернопільська Громада переписувалась в 1866. р. з Ізидором Воробкевичем, позичала йому книжок, відзивалась до него з поклоном. В привітах нових письменників ученики радо порівнювали їх з Шевченком, відповідно добирали його слів і гадок. Тернопільці писали до Воробкевича: „Щоб почувла вдова Україна Твій голос, Кобзарю наш любий, та усьміхнулась до своїх дітий. Щоб його почувли і живі і мертві та пробудили ся“ і т. д.⁵⁾

Пробували громадяни оголошувати дещо друком або видавати рукописні, літографовані і гектографовані часописи. Їх ши-

¹⁾ Осип Маковей: Матеріяли до житєписи Федьковича ст. 54.

²⁾ Ibidem ст. 92.

³⁾ Маковей: op. cit. 94.

⁴⁾ Т. Ревакович: З переписки письменників 1860 тих років в Галичині. (Записки тов. Шевч. рік 1913 т: 117 і 118 ст. 270 і 284.)

⁵⁾ Матеріяли до історії зносин Галичан з Буковинцями (Руслан 1907 ч. 113, 125 і 250).

рили між учениками і обмінювались з другими Громадами. Значну частину часописи, особливо числа, що припадало в річницю смерти Шевченка, займали вірші йому присвячені, наслідування його творів, промови на вечерницях, проби аналізи його поем і т. п.

Громади довершили великого діла в житю молодіжи. Они осьвідомили її національно, познакомили її з українською літературою і історією, давали їй спромогу слідити і орієнтувати ся в житєвих явищах. Громади були дійсною школою національного вихованя. Через се і перші роки істнованя Громади, роки стихійної сили українства серед молодіжи, мали найбільше значіне в її духовім розвою. Умове житє Громад, що опираючись на зверхних, формальних проявах українства 60-тих років, почало з часом пригасати і тратити свою інтензивність, оживилось знов при кінци 70-тих років під впливом ідей позитивізму, які ширили між суспільностию Франко і Павлик. Шкільні власти старались не допустити нового прямованя в кружки молодіжи. В 1879. р. вийшов обіжник шкільної Ради, в яким она взивала членів учит. зборів берегти молодіж від посторонних впливів.¹⁾ Та все таки нові кличі доходили до ученицких Громад і викликували серед неї новий фермент, відчити, палкі диспути і т. п. Прихильники нових ідей боролись о провід в Громаді, що вело нераз до повного роздору серед молодіжи або основаня окремих Громад. Ученики зі Станиславова і Бережан заявляли, що своїм коштом бажать видати хоч одну книжочку Дрібної Бібліотеки, крім сего Громади причинялись до поширеня нових видавництв.²⁾

Поширенє творів Шевченка і розвій його культу ішов в парі з розвою Громад. Розвій поодиноких Громад годі назвати правильним і одноцільним; через се і культ Шевченка серед них то зростав, то упадав. Житє в Громаді залежало головно від енергії і ідейности 2—3 одиниць. Коли они скінчивши гімназію, виступили з Громади, житє в ній спинювалось, повставали роздор і колотнечі. Ідейна сторона Громади затемнювала ся, а перше місце займали формальні справи, як одіж, забави і т. п. З браку ідейних і трудящих провідників вибирано війтом сего, що ростом великий убирав ся в найкрасшу одіж, широкий пояс, високу смушеву шапку з червоним дном, в чоботи з низкими, погнутими холявами, а в руках носив на знак своєї власти грубий бучок.

¹⁾ Protokół 15-tej konferencyi 1879r. 17. czerwca c. k. gimnazjum w Przemyslu.

²⁾ Переписка М. Драгоманова з Павликом, зладив М. Павлик т. III. ст. 5. і т. V. ст. 401.

Сходини Громади минали на пустих розмовах серед тютюневого диму. З появою ідейних і палких одиниць, по часах застою і духової мізерії, починалось нове житє в Громаді.

Деякі Громади наслідуючи академічну молодіж, в якій руках в 60-тих роках були всі українські виданя, пробували видавати для своїх членів рукописну або літографовану часопись. Таке видавництво звичайно довго не існувало, але по кількох роках перерви являлось знов під новим іменем.

В 1864. р. виходила в станиславській Громаді газетка „Вішун“.¹⁾ Громада зорганізована наново заходами богослова Олександра Слюсарчука²⁾ почала в 1866. р. видавати писану газетку „Зірку“, що виходила до 1869 р. Головними співробітниками були Остап Терлецький і Володимир Навроцький, що писав критичні статї, в яких немилосерно нищив поетичні проби громадян.³⁾ Коли Терлецький скінчив гімназію і покинув Станиславів, редакцію „Зірки“ переняв Леонід Заклинський, але через незгоду серед громадян „Зірка“ невдовзі перестала виходити. В роках від 1872—7. Громада видавала нову „Зірку“, що мала виходити щомісяця. З браку материялів появляла ся рідше, часом видане одного числа проволікалось і пів року. Списувано єї в однім примірнику і коли число було готове, голова Громади повідомляв про се членів. Сї по черзі позичали і читали.⁴⁾ Станиславська Громада носилась в 1873. р. з гадкою видати Альбом в честь Шевченка. „Усвятимо віковічно пам'ять нашого мученика за сьвяту волю, видаючи альбом для його слави“, такий привіт прислала молодіж на вечерниці в честь поета у Львові.⁵⁾ Але намірене видавництво мабуть з браку материялів не явилось.

В роках 1870—80. всі Громади, в яких згуртовало ся більше число молодіжи, видавали свою писану газетку, якою обмінювались з другими Громадами. Бережанська Громада видавала в 1874.

¹⁾ Остап Терлецький: Галицько-руське письменство, ст. 133.

²⁾ В студії Терлецького (ст. 185.) Олекса Слюсарчук згадує ся під іменем Олекси Непоправного. Др. Франко хибно відносить сей псевдонім до Ол. Стефановича, бо сей що йно 1867 р. зложив іспит зрілости. (З інформацій о. рад. Стефановича.)

³⁾ Твори Навроцького т. I. видав Ів. Франко ст. VIII.

⁴⁾ З інформацій проф. Романа Заклинського. В бібліотеці Наук. тов. ім. Шевченка під ч. 889 є „Зірка“ з 1877 р.; між иншими стятами і поезіями є там фрагмент аналізи передсмертної думки Шевченка. Статя дуже блідонька.

⁵⁾ Правда 1873 р. за март.

і 5. р. часопись „Барвінок“,¹⁾ що місяця випусками по 3^{1/2} аркуша. Як мотто покладено на ній слова Шевченка:

Учіте ся, брати мої,

Думайте, читайте,

І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

Тернопільська Громада видавала в р. 1875—8. газетку „Сніп“. Рівночасно невеличкий гурток москвофілів під проводом Он. Гецева видавав „Листокъ литературный“; члени кружка намагались писати статі російською мовою.²⁾ Самбірська Громада видавала в тім часі рукописну газетку „Згода“.³⁾ Невеличкий гурток учеників в Коломиї видавав в роках 1875—7. писану газетку „Юнак“. Вийшло її кілька чисел.⁴⁾ Львівська Громада, що як перша уважала себе за головну, мала спромогу видавати літографовані часописи. В 1877. р. під редакцією Евгена Озаркевича виходив „Улій“.⁵⁾ Пізнійше в Громаді наступила деяка розтіч. Замість одної часописи, кождий гурток учеників старав ся видавати свій окремий орган. В 1884. р. ученики п'ятої кляси видавали з ряду три гектографовані часописи: „Молодецька праця“, „Зільник молодецьких праць“ і „Чортик“. Крім сего, була ще писана газетка „Зірка“.⁶⁾ В 1892. р. гурток львівських учеників видавав „Основу“, часопись для науки і забави.⁷⁾

Крім сих видавництв призначених виключно для громадян, ідейні і підприємчиві одиниці дали почин видавництву, що мало значіне для широких кругів і вимагало багато труду і гроша. Заходом гуртка учеників Громади німецької гімназії у Львові, головно за ініціативою Смаль-Стоцкого, в 1877. і 8. р. вийшли 2 томи „Рускої Бібліотеки“ Онишкевича⁸⁾, яка в перших роках головно розходилась по Громадах.

Не відразу на народних основах станув тайний кружок української молодіжи в Чернівцях „Согласіє“. Основано його значно пізнійше від галицких Громад, бо аж 1870. р. Ціль його була: „Возбужденіє русского духа, образованіє ся въ русскомъ языцѣ и товаришеская жизнь“.⁹⁾ Але мимо деяких російських симпатій молодіж читала і українські видання і училась нової правописи. Коли одначе сей кружок під впливом грошових підмог російського

¹⁾ В архіві Просьвіти у Львові є сім чисел „Барвінка“.

²⁾ З інформацій Др. Ев. Олесницького і дир. Йосифа Ковальського.

³⁾ З інформацій Др. Андрія Чайківського.

⁴⁾ З інформацій Др. Яр. Окуневського.

⁵⁾ Альманах Січ 1908 ст. 345.

⁶⁾ Маковей: Історія одної студентської Громади. Львів. 1912. ст. 6.

⁷⁾ В архіві Просьвіти є кілька чисел „Основи“.

⁸⁾ Ілюстрований буковинський календар 1884. Біографія Стоцкого.

⁹⁾ Смаль-Стоцкий: Буковинська Русь ст. 127.

консуля затратив свою ідейність і переняв ся об'єднителними кличами, українська молодіж в 1871. р. оснувала окремиї кружок „Братний Союз“. Товариство се стояло відразу на народних основах, а своєю задачею крім образования в українській історії і літературі поклало ще спів, збиранє народних пісень, казок і т. п. Видавало також автографовану газетку „Зазуля“.¹⁾

* * *

Вплив Шевченка на наше духове житє від 60-тих років проявив ся сильно в поезії. Вірші галицьких і українських поетів, друковані в галицьких виданях, се дійсно переспіви і наслідуваня Шевченка. Під його впливом був Кониський, Климович, Володимир Шашкевич і особливо Федькович, що зовсім затратив власну індивідуальність під вражінєм його поезій. Замітний вплив робила поезія Шевченка на мову і форму галицьких поетів. Уживаний Шевченком метричний розмір, чотиростопові трохеї на переміну з тристоповими і чотиростопові амфібрахи випирають з нашої поезії строфи наслідувані з німецької і польської літератури. Мова очищує ся з церковно-славянських слів, стає народною, переповненою зворотами і словами взятими з Шевченка. Та все таки сі наслідуваня на галицькім ґрунті з огляду на зміст є дуже бліді і формальні. Бракує їм сили слова, глибшої поетичної інвенції і мотивів, ширшого світогляду. Їх ідейний підклад — се безвинні згадки про свєбоду, вільність, про стремління до неї, про минувість; часто в них є наріканя на лиху долю, на нещастє родини, переслідуваня, яких она дізнає від сильних сусідів, Поляків і Москалів, та zarazом погрози пімстою і судом.²⁾ Улюбленою їх темою — се порівнанє праці поета і його прихильників з працею хлібороба, зі сівачем, народу з рілею, слова з зерном.

Під впливом Кобзаря і галицької поезії 60-тих років появляють ся поетичні проби учеників, важні не стійністю змісту, але цікаві з сего боку, коли і що наслідувала молодіж з його поезій. В перших роках знакомства з Кобзарем стрічаємось головне з виривками з него, котрі подавано як мотто власних поезій, або переписувано дещо змінені відповідно до обставин і нагоди. Слово Шевченка зробило на всіх могуче вражінє і старша і молодша генерація залюбки послуговувалась цитатами з него. Універ-

¹⁾ Тамже ст. 132.

²⁾ Драгоманів: Література російська, великоруська і українська (Правда 1874).

ситетска молодіж присьвячуючи Ант. Могильницкому з нагоди його промови виголошеної 27. червня, 1861. р. похвальний вірш, взяла як мотто до него слова Шевченка:

„В своїй хаті — своя правда
І сила і воля.“¹⁾

В 1861. р. самбірські старші і молодші Русини подарували М. Качковському на іменини альбом, де між іншими поезіями був виїмок із „До Основяненка“, змінений може якимсь учеником.

Руска думка, руска пісня
Не вмере не загине і т. д.

до
Добрий голос мавш

Слово „отамане“ змінено на „меценате“.²⁾ До сих рядків автор дописи додав таку замітку: „Не можна также пропустити стишка, который может задолжилъ ся у поетичной лиценці, за то трещить гумористикою и оригинальностью (?)“.³⁾

В обємистім зшитку панегіриків писаних в честь М. Качковського учениками кількох гімназій (з Дрогобича, Самбора, Березан, Станиславова) в роках від 1860—6. знань творів Шевченка слідно лише з цитатів. Мова макаронічна, тяжка, будова вірша нагадує польські і німецькі взірці, зміст повний сервілізму і неприродности. Сі поезії се продовженє нашої схолястично-панегіричної літератури 30—50. років. Виїмок творять поетичні проби Кс. Климковича, писані доволі чистою мовою. Деякі автори знали твори Шевченка і брали з него мотто до панегіриків. Володимир Стебельський як мотто панегірика (1862. р.) поклав Шевченкові слова:

Наші Бруты и Коклеси
Славні незабуті,

Порфір Павлусевич: Слава не поляже. Вірш Ів. Комарницького (богослова у Відні 1865.) починає ся словами, що є парафразою заспіву Шевченка:

Думи мои, думы,
Пойдѣтъ свѣтами,
Несѣтъ голосъ братамъ
Родними словами.

В 1867. р. станиславівські ученики видали: На памятку шестихъ роковинъ смерти славного нашего батька Кобзаря Тараса Шев-

¹⁾ Слово 1861. ч. 47.

²⁾ Слово 1861. ч. 87.

³⁾ Рукопись бібліотеки Шевченка ч. 18.

ченка. Коштомъ руськихъ гимназіястівъ въ Станиславові. Зъ печатні Білоуса. Авторомъ сего вірша був ученик VIII. кл. Осип Щавінський, що визначався поетичним талантом. Він помер у вересні 1866. р. на холеру, а Громада в память його видала згаданий вірш. Цікаве при с'їм, що друкар Білоус, прихильник московщини, дозволив собі пропустити в поемі один уступ звернений проти Москалів.¹⁾ Основу вірша творить звичайна тоді тема, порівнянє просв'їтної праці з роботою хлїбороба. Тому що ані Комарів (Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів), ні Супранівський (На вічну память Шевченкови) не помістили сього вірша в своїх збірках, хоч його вартість не велика, подаю його передрук, як вислів почувань Громади учеників.

И могили високиі
И степи и гори,
Старий Дніперъ Славутиця,
Ревучі пороги
Посумніли; не співає
Соловейко въ гаю,
И я батьку плачу, тужу,
Якъ Тебе згадаю.
Повіяли буйні вітри
Крізь гори, долини
Та принесли зліі вісти
Зъ нашої України.
Повіяли буйнесенькі
По діброві, гаю
Та принесли злу новину
Зъ козацкаго краю.
Умеръ батько старий Кобзаръ
Та не въ Україні
А умеръ вінъ бідолашний
У чужій чужині.

Подиви ся, батьку, на насть,
Чи газдувать вміємъ.
Ми вже серця поорали,
Теперь правду сіємъ.
Сіємъ правду, Твоє слово
Ворогамъ на диво,
И молимоь, ожидаємъ
Осени и жнива.
Зійде правда, зійде зерно
Посеред куколю,
Що декуди унадив ся
На оранім поли.
Зійде зерно и заглушить
Бурянь, терне дике
Та и затре єго сліди
На віки и віки.
А ми тоді зійдемо ся
И зробимъ обжинки
И уплетемъ и увємо
Зъ колосу два вінки.
А тепер ще спи въ могилі,
Доки жнива будуть
А як женці посходять ся,
Ми Тебе пробудимъ.

Наслїдуваня творів Шевченка, які стрічаємо пізнійше по студентскихъ часописяхъ мають звичайно плитко-патриотичну основу,

¹⁾ З інформацій о. рад. Стефановича.

переповнені наріканнями на неправду, неволю, ворогів, темряву, хмари, — зітханнями за сьвятою волею, правдою, сьвітлом, зорею, сонцем, тугою за Україною. Наслідувано головно поеми Шевченка поміщені в читанці як Заспів, Посланиє, До Основьяненка, До Зорі (виїмок з Княжни). В студентській рукописній часописи „Барвінок“, яку видавано в Бережанах, поміщено (за лютий 1874. р.): В пам'ять 13-тих роковин смерти Тараса Шевченка, вірш Б. Волиняка. Подорожний глядить на лавром умаєну Шевченкову могилу, на котрій стоїть високий хрест. Під хрестом лежить кобза. Дніпро засмутивсь і покрив ся ледом. Кобза відізвалась до подорожного.

Уже літ тринадцять
Як звук видавалам,
Славу України
Сьвітови співалам;
Бо тая могила
Співака ми взяла,
Мученика за вітчину
З кайдан увільнила.

Деякі наслідуваня се з огляду на мову і форму примітивні переспіви Шевченка. Наведу для приміру деякі зразки:

До О. П.

Соловію любий, милий,
Сизенький пташочку,
Заспівай нам, як співавесь
Було у садочку.
Заспівай нам голосенько,
Щоби все ожило,
Щоби серце замучене
Хоч ще раз забило!
Може душі полекшає,
Та злидні загинуть.
Може чорні гадки, сумні
Та з вітром полинуть,
Утни, утни, мій співаче,
Друже Олексю.
Ми зоремо рідну ниву,
Ти зерно засієш.
Воно зійде, розкладе ся
Барвінком на поли.
Помянуть ще тебе, друже,
Дітоньки на воли.

(Барвінок 1874 ч. 2).

ДУМКА.

Думи мої невеселі,
 Думи мої милі,
 Де ви претесь у мандрівку,
 Діти сизокрили!
 О летіть ви! мої думи,
 Там де серце хоче . . .
 В Україну летіть діти
 Хотьби о півночи.

Там інакше сонце сходить,
 Інакше заходить;
 Щастє-доля серед стени
 Дни Божі солодить.
 Сядьте собі на могилі,
 Трохи відпочиньте,
 Посумуйте, поридайте,
 Одну слезу киньте.

.

Ідіть діти, ідіть орли,
 В щасливу годину
 Та вертайтеся з добров вістков
 Знов в мою хатину!
 Розкажете, що ся діє
 В щасливій родині,
 Розібете мою тугу
 У гіркій годині.

(Барвінок р. 1875. ч. 4.)

Деякі рефлексії про незгоду між словами а ділами людей викликувала в учеників лектура Послання. На сю тему в студентській літографованій часописи академічної гімназії „Основа“ 1892. р.¹⁾ є ось такий вірш.

Читаючи Тарасове Послання.

І ми все прем ся в чужих книгах
 Шукати доброго добра,
 Добра сьвятого, волі, волі,
 І толеранції на слові!
 А на ділі? давня біда!

¹⁾ Із архіву Просьвіти.

Братерства братного не буде,
 Бо слів не ділами учимось,
 Великих слів, велику силу,
 Тай більш нічого.

Схаменіть ся, будьмо люди,
 Бо з слів лихо буде,
 Ділом, ділом розковуймо
 Закованих людей.
 Но розумно розковуймо!
 Най не несесь сто ріками
 Кров у синє море,
 Най дим хмарою не слонить
 Сонця перед нами,
 Най на віки не кленемось
 Народа сльозами.

* * *

В Громадах українська молодіж читала українські видання, пізнавала тодішний літературний рух, розвивала свій національний світогляд. Там також пізнала твори Шевченка. Коли саме Кобзар стає звісним серед молодіжи? Се в великій мірі залежало від осередка, в яким молодіж проживала. На провінції імя поета стає звісним і популярним по його смерті зі Слова і Вечерниць. У Львові ще за життя поета Кобзар міг дістатись в руки живійших одиниць з молодіжи. В львівській книгарни Вільда було кілька примірників липського видання творів Шевченка: *Neue Gedichte von Puschkin u. Schaffschenko* (1859), крім сего були збірники, як Ластівка, Хата, Записки о южной Руси. Кость Горбаль і Льонгін Лукашевич, тоді ще ученики-приватисти, зараз по виході липського видання, купили собі один примірник. Поява книжки з поезіями Шевченка, яких тоді (і ще довгі літа пізнійше) не можна було друкувати в Росії, мусіла зацікавити і звернути їх увагу на автора. Льонгін Лукашевич залюбки деклямував Кавказ, що робило велике вражінє на Горбалья. Коли сей в слідуючим році вичитав в *Dzienniku Literackim*-м бібліографічну згадку про появу нового Кобзаря (вид. Симеренка 1860.) записав собі його через згадану книгарню.¹⁾ Коли по смерті поета почув ся великий брак Кобзаря, львівський купець Михайло Димет спровадив на весні 1862. р. між иншими українськими творами і фотографіями

¹⁾ Осип Маковей: Житєпись Федьковича ст. 125.

письменників Кобзаря, окреме виданє Гайдамаків і інших поем Шевченка т. зв. метелики. Та число примірників було не велике і його в мить розкупили ученики і студенти університету і в сей спосіб значна часть української молодіжи у Львові вперве познакомилась з українською літературою.¹⁾

На провінції дістав ся Кобзар в руки учеників здає ся найскорше, бо вже з початком 1862 р., в Самборі.²⁾ Мав його у себе тодішній опікун молодіжи, радник суду Михайло Качковський, що впрочім мав у себе і інші українські виданя і позичав їх ученикам. Щирий приятель шкільної молодіжи (в своїм домі удержував бурсу), прихильник кожної книжки, писаної славянською азбукою, хоч сам чоловік без тривкого і виробленого національного сьвітогляду,³⁾ відносив ся прихильно до нового українського руху з початком 60-тих років. Опікуючись ревню учениками, давав їм читати українські виданя і через се ширив у них мимоволі національну сьвідомість, устроював для них вечерниці, на яких деклямовано і співано українські твори. Питомці бурси в його присутности співали „Ще не вмерла Україна“. Під вражінєм прихильних згадок про Шевченка і українство давав ученикам читати і відписувати Кобзаря, в якім однак не подобалась йому фонетична правопись. Але коли замітив, що Кобзар осьвідомлює національно молодіж і захоплює єї своїми ідеями, почав виступати як „критик“ Шевченка. Через се громадяни в листах нарікали, що Качковський „Лісикевича више Тараса ставляє.“⁴⁾

Хоч в роках 1862—4. молодіж пізнавала деякі твори Шевченка з Вечерниць, Мети, Слова, то печатаний Кобзар в єї руках був великою рідкістю, через досить високу ціну і через невелику скількість примірників, що дістались до Галичини. До появи львівського виданя Кобзаря ученики не у всіх гімназиях мали нагоду бачити петербурске виданє. Як тяжко його було дістати,

¹⁾ Ф. Свистунъ: Чѣмъ єсть для насъ Шевченко, ст. 5.

²⁾ З інформацій проф. Т. Грушкевича.

³⁾ Як Качковський не мав виробленого сьвітогляду, але підчиняв ся впливам других людей особливо Дідицького і як все не ориентував ся в справах мови і літератури, нехай послужить ось такий епізод з його життя, поданий мені проф. Грушкевичем. Стрінувши сего перед виїздом в Росію так заявив: Сину, я їду до Росії, буду і на Україні. Я хочу переконатися, чи там на Україні, за кордоном так дійсно говорять, як пишеться в українських книжках. Як оно так є, я „Ваш“, се значить народовець або Українець.

⁴⁾ Юліян Чайківський: op. cit. ст. 85.

видко з сего, що коли 1865. р. Данило Тянячкевич хотів Ізидора Воробкевича познакомити з творами Шевченка, післав йому переписаного Кобзаря, бо друкованого годі було у Львові дістати.¹⁾ Мали його між іншими українськими виданнями деякі учителі, знайшов ся він й в декотрій шкільній учительській бібліотеці, але звідси молодіжи не був приступний.²⁾ В більшім числі розходились по гімназіях метелики, окремі видання деяких поем Шевченка.

Щоб поширити Кобзаря між громадянами, Тянячкевич впав на гадку при помочи семінаристів його переписувати і переписаного розсилати Громадам. Члени Громад робили собі відписи чи цілого, чи декотрих поем. В деяких гімназіях появил ся скорше переписаний Кобзар ніж друкований. В Дрогобичи вже 1862/3 переписаний Кобзар дістав ся в руки ученика, друкований роздобув инший ученик аж слідуячого року.³⁾ Зшитки з творами Шевченка не містили тих самих поем. Узшиток формату книжки вписував ученик найперше сі поеми, що йому найбільше подобали ся, звичайно історичні поеми, також Сон, Кавказ, Послание; опісля пізнійше доповнював свій збірник, порівнюючи його з другими. Ученик перейшовши до другої гімназії, ширив між товаришами там ще незвісні поезії Шевченка, або доповнював свій зшиток собі ще незвісними. Громади, нераз і поодинокі ученики, переписуючись з собою, обмінювались переписаними поезіями Шевченка, посилали їх собі з привітом, з нагоди якихсь сьвят, іменин і т. п. Ученики з ріжних гімназій стрінувшись як студенти університету у Львові, порівнювали свої переписані Кобзарі і знов їх доповнювали. До рукописного Кобзаря вписувано 1863. і 4. року поеми Федьковича Новобранчика і Лукяна Кобилицю, твори, що (крім частини Новобранчика друкованого в Вечерницях 1862 р.) були тоді звісні з рукописи і ученики цінили їх на рівні з творами Шевченка.⁴⁾

¹⁾ Матеріяли до історії зносин Галичан з Буковинцями. (Руслан 1907. ст. 61.)

²⁾ Вахнянин: Спомини ст. 50. Барвіньский: Спомини I. ст. 102.

³⁾ З інформацій Т. Реваковича і Т. Грушкевича.

⁴⁾ З інформацій Т. Реваковича. В бібліотеці тов. Шевченка під ч. 190 є рукописний Кобзар, старанно і чітко переписаний з наголосами над словами. Був він власністю тернопільської Громади, як на се вказує напись на кінці „Тернопіль“ і печатка „Бог надія“ з початковими буквами Ч. Т. Сей Кобзар був мабуть якийсь час в львівській Громаді, бо на нїм є замітка, що сю книжку переплів Теофіль Луцик б. ученик львівської гімназії. Зміст уміщених творів є:

1. Думи мої	4. Тополя
2. Перебендя	5. Частина поеми Черниця Маряна
3. Невольник	6. Утоплена

Підчас св'яточних ферій і вакацій ученики, що тоді в переважній частині були синами св'ящеників, і семинаристи розізвились по селах і там в св'ященичі доми привозили Кобзаря. Був звичай на празниках і родинних забавах, що тоді гучно відбувались, виступати з деклямаціями. До 61. року деклямовано галицьких поетів, тепер питомці і старші ученики почали деклямувати твори Шевченка, які почали випирати твори галицьких письменників. Сі деклямації робили велике вражінє, розкривали силу і чар слова поета. Під їх впливом, ученики, що вперше чули твори Шевченка, зацікавлювались ними і роздобувши їх, переписували в своїм зшитку. В сей спосіб відписи творів Шевченка ширились між гімназіальною і академічною молодіжкою в тисячах примірників.¹⁾ Кобзаря переписувано аж до 1867. р., коли появилось двотомове галицьке виданє. Громади учеників спроваджували його в значнім числі примірників і розпродували своїм членам. По 1867. р. переписувано тільки сі твори, що не ввійшли в львівське виданє пр. частину Івана Гуса. Львівське виданє надавало ся легко до кольпортажі між учениками, бо виходило зошитами.²⁾

7. Москалева Криниця	28. Ще не вмерла Україна (чужою рукою дописано: Не Шев.)
8. Катерина	30. До Миколи Костомарова.
9. Причинна	31. Завіщанє
10. Петрусь	20. Сон
11. Відьма	32. Наймичка
12. Козачковському	33. Думка
14. Доля	34. Думка
15. Муза	36. Думка
16. Слава	37. Шафарикові
17. Гамалія	38. Частина поеми Іван Гус
18. Сон	39. Іван Підкова
19. Епілєг до Невольника	40. До Основ'яненка
21. Суботів	41. Тарасова ніч
22. Русалка	42. Пролєг до поеми Гайдамаків
23. Чернець	43. Холодний яр
24. Кавказ	44. Ляхам
25. Неофіти	45. Розрита могила
26. Плач Ярославни	46. Думка.
27. Чигирин	

¹⁾ Павлик: Про русько-українські читальні. ст. 85.; Ватра (збірник вид. В. Лукич) О. Барвіньский: Про житє Т. Шевченка.

²⁾ За ширенє сих брошурок з творами Шевченка довелось потерпіти ученикови 7. класи перемискої гімназії Стефанови Петрикови. Він в червні 1879. р. отримав від теолоґа Костя Паньківського 60 книжочок, між якими крім випусків творів Шевченка були 2 випуски Правди і кілька книжочок

Хоч молодіж пізнавала твори Шевченка в Громадах і они не входили в програму шкільної науки, то все таки деякі молодші учителі української мови ішли за духом часу і почали їх читати і обясняти в школі. Робили се з молодечим жаром і палкою любовю до поета а одушевленє і віра в його слово заступала місце пізнйших коментарів. В перемискій гімназії перший познакомив молодіж з Шевченком проф. Михайло Полянський. Його ученики стрінувшись вже в 1863. р. на університеті з учениками з других гімназій, звертали на себе увагу знанєм творів Шевченка. Приносили також на університет найповнійші зшитки з його поезіями.¹⁾ Ще більше зробив для поширення культу Шевченка в гімназії питомець семінарії а від 1863—5. р. заступник учителя в гімназії, Анатоль Вахнянин. Члени Громади, яку він zorganizував і яка зараз в початках числили „яких 30 мужа самих запечених хлопманів“, певно за його спонукою „готовили Тараса олійними красками“, та хотіли післати його де на почесне місце у Львові. Як учитель почав „сїяти між учениками зерно правди Тарасової“, читав в школі твори Шевченка і завів кулішівку, через що стягнув на себе слідство властей. Але в сїм клопоті зумів себе оправдати гарними успіхами в науці, в якій не пропущено й Шевченка. По виїзді Вахнянина з Перемишля одушевленє Кобзарем серед учеників на кілька літ дещо зменшилось. Розбудили його наново у молодіжї і дали йому тривку основу своїм знанєм і працею в 70-тих роках професори Евген Желехівський і Дамян Гладилевич.

В тернопільській гімназії в 1864/5. р. Евген Згарський читав ученикам на годині Кобзаря. І там ученики писали задачі кулішівкою і за се інспектор Янівський перенїс учителя Гудика до Бережан.²⁾ В самбірській гімназії учитель української мови Ол. Борковський читав з учениками в 1863. р. поезії Шевченка з Ве-

Просьвіти. Петрик продав кілька книжочок товаришам. Через донос, що продає книжки без місця і року виходу, арештовано його, підозріваючи, що ширить соціялістичні виданя і переведено у него ревізію. Показалось, що се випуски Кобзаря. Петрика випущено із слідчої вязниці а прокураторя видала йому посвідку, що є зовсїм невинний. На основі одноголосного рішення учительського збору ученика прийнято знов до гімназії. (Protokół 16. konferencyi 1879. r. 17. czerwca s. k. gimn. w Przemyślu.)

¹⁾ З інформацій рад. Реваковича.

²⁾ Студинський: Перші прояви культу Шевченка в Перемишля. Львів 1911. ст. 9; Руслан 1914. ч. 31.

³⁾ Барвіньський: Спомини ст. 34.

черниць і Мети.¹⁾ Трохи пізніше, при кінці 60-тих років в дрогобицькій гімназії проф. Іван Верхратський познакомив учеників з творами Шевченка в школі а також із своєї бібліотеки позичав їм Кобзаря і інші українські видання²⁾

✓ Твори Шевченка по своїй появі серед молодіжи зробили на неї безмежний, напів містичний вплив. Протягом 2-3 літ відбувся цілий переворот в світогляді, наступило національне осявідомлене, що зараз в перших роках з елементарною силою охопило загал учеників і учителів. Перше вражінє Кобзаря на молодіж було так могуте, в порівнянню з ним все до тепер вї звисне видавалось так блідим і анемічним, що йому несвідомо піддала ся і українством захопилась й ся частина молодіжи, яка виховувала ся в виразно польським або русофільським окруженю. Деякі з неї, що під впливом обставин не лишились при українстві, але перейшли в польський або русофільський табор, згадуючи в старости своє молодече українство, пояснювали його сим першим вражінєм Кобзаря. Його викликувала і сама книжка і спосіб, в який она ширилась між молодіжю. Сей збірник поезий, який ученики тайком переписували, окружений через се німбом забороненої книжки, вводив їх в світ нових ідей, що так ріжнились від сірої, шкільної буденщини. Они ідучи за своїм чутєм линули в сей світ, піддавались могутому слову поета, попадали в безтямний ентузіязм, слухаючи його творів. Остап Терлецький так розказує про появу Гайдамаків серед молодіжи станиславівської гімназії: „Коли зявив ся був 1863. чи 64. року в Станиславові: один екземпляр Гайдамаків, присланий одному школяреви якимсь добрим чоловіком зі Львова, то його за пару день майже на шматки рознесли. Всім годі було нараз дати прочитати і за властителем тягнув ся все по школі цілий рій хлопців, яким він на голос мусів читати цілу поему, поки не охрип. Потому виривав йому другий книжчину з рук і на коридорі в гімназії, або на вулиці, або дебудь, зачинав читати далі. Всіх голосна Муза великого поета, як кліщами тягла до себе і всі ми тоді поробили ся горячими хлопомарами “³⁾

Молодіж захоплена словом Кобзаря, старалась цілу свою духову суть виводити від Шевченка і мов на знак духової залежности і синівської любови називала його все „батьком Тарасом,

¹⁾ З інформацій дир. Борковського.

²⁾ З інформацій рад. Бандрівського.

³⁾ Терлецький: оп. cit. 102.

батеньком, старим батьком, учителем." З великого пієтизму до него ученики при кожній нагоді любили цитувати його гадки, і фрагменти його поезій, всі свої змаганя, всі суспільні і національні явища оцінювали і пояснювали гадками і цитатами Шевченка. Переписка громадян переповнена словами і цілими рядками вибраними з Кобзаря, деякі з них приймались як сталі терміни і звороти в студентській мові. Громадяни радо порівнювали себе або других із героями Шевченка і їх листи часто згадують про Ярему Галайду, гайдамаків, сьвяченого і т. п. Дописи про студентське житє поміщувані в українських часописах починали ся то словами Шевченка, то прикрашені цитатами з него. Те саме проявлялось й в листах учеників до своїх товаришів. В дописи з Тернополя про відносини в гімназії є 7 фрагментів поезії Шевченка.¹⁾

Твори Шевченка викликали великий підєм духа і бадьорість у шкільної молодіжи. Українська сьвідомість захоплювала непевну ще молодіж і люди, що слідили і інтересували ся єї житєм, бачили у неї нечайно перемену, замітили, що українство і Кобзар підносили єї моральну силу. Самі ученики були сьвідомі сего духового обновленя і деякі з них, що перебули сю перемену не без внутрішньої борби, радуючись побідою, прилюдно признавались, що стали Українцями під впливом поезії Шевченка. Зі Станиславова ученик Ом. Гор. писав до Вечерницъ, що під впливом творів Шевченка кинув москвофільство і навернув ся до народних ідей.²⁾ В Самборі почав упадати русофільський напрям і серед громадян і серед молодіжи. Затревожений сим Качковский писав в 1862. р. до Головацкого: „противники употребляемого Головацкимъ, Дѣдицкимъ, Попелемъ и другими писателями языка забераются до великой борбы язычной и агитуютъ въ томъ взглядѣ помеже юношествомъ...“ Качковский звивав Головацкого, щоб разом з Дідицким дещо уступили сему напрямови. „На всякій случай подобаетъ сблизити ся до народного и зрозумѣлого языка. Съ того буде го можна очистити.“³⁾

Під впливом українства молодіж по гімназіях самовільно почала уживати в задачах фонетичної правописи (30 літ перед єї офіційальним заведенєм!), головно через се, що Кобзар і інші українські твори були нею писані. В львівській гімназії ученики проти волі учителя писали задачі фонетикою. Уживали єї навіть

¹⁾ Мета 1865. ст. 463. ²⁾ Вечерниці 1863. ст. 80.

³⁾ Вѣст. Нар. Дом. 1910. ст. 63.

пізніші прихильники московщини.¹⁾ В тернопільській гімназії в 1865. р. уся молодіж від 4. класи писала шкільні і також математичні задачі кулішівкою, в низшій гімназії на переміну одну етимологією, другу фонетикою.²⁾ Те саме було в станіславській гімназії; навіть в учительській семінарі ученики писали задачі кулішівкою, чому впрочім учителі української мови не противились.³⁾ В одній з галицьких гімназій учитель заборонив своїм ученикам писати вправи фонетичною правописною. На се ученики заявили: „Так писав Шевченко — так пише ціла Україна а між не то, що они; на щож нам чужого, або своє не добре?“⁴⁾ Свідок сих часів, Богдан Дідицький, подає в своїх споминах, що прихильники об'єднання замічали, як у молодіжи культ української фонетики доходив до фанатизму.⁵⁾ Одушевлене Кобзарем відбилося ще більше на чистоті мови учеників. Із шкільних звітів видно, що ще в 70—90-тих роках в многих східно-галицьких гімназіях офіційна українська мова була поганим жаргоном церковно-славянських та українських слів в порівнянню з народною мовою учеників в роках 63—70., якої они вчили ся по Громадах і якою володіли

Національне освідомлене української молодіжи, що так демонстраційно проявлялось в школі, ще виразнійше проявляло ся поза школою. Оно, як звичайно у молодіжи, яка любить в зовнішніх ефектах, виступало в народній, козацькій одежі. Вправді козацькі шапки у молодіжи появились скоріше як реакція до польської національної ноші, але звичай убиратись в козацьку одіж замітно зріс під впливом лектури Кобзаря. Молодіж одушевлялась бувальщиною, козацькими героями і убираючись по козацьки, уважала себе мов за їх ідейних потомків.

Одушевляючись українською національною ідеєю, молодіж старалась знайти для неї тривку основу в знанню історії свого народу, як се робила польська молодіж, що знаходила сильну підпору для своїх національних змагань в польській традиції. Під впливом історичних поем Шевченка, що поривали молодечі уми своїм романтично-ідеальним поглядом на минувшину, повну геройских подвигов, сили і поетичної краси, молодіж уважала історію козаччини за дійсну історію України і пізнавала її з історичних студий Ко-

¹⁾ Свистунъ: *op. cit.* ст. 6.

²⁾ Мета 1865 ст. 471.

³⁾ З інформацій проф. Р. Заклинського.

⁴⁾ Вечерниці 1863. р. ст. 36.

⁵⁾ Своєжитевын записки (Вѣст. Н. Дом. 1907. ст. 200.)

стомарова, Куліша, з козацких дум. Князівські часи, які величав в своїх поемах Дідицький і науково описував Шараневич, видавались їй часами мертвоти і ними зовсім не цікавилась. З другої сторони побутові і суспільно-політичні поеми Шевченка настроювали молодіж народолобно і демократично, звертали її увагу на реальне життя, на побут селян. Звідси являлось у неї бажане пізнати народні звичаї, обряди, мову, звідси походили у неї побутові, протонародні манери. Так під впливом творів Шевченка вже на шкільній лавці щезав давний Рутенець, що свою рускість бачив в обряді і згадках про князів, а розвивався новий тип галицького Українця-народовця, що черпав свою свідомість з історії козацтва, мови і побуту народа.

Читаючи поезії Шевченка, з браку критичних студій про них, молодіж не мала спромоги аналізувати його творчість, розуміти її на тлі обставин, але очарована її красою і силою, опанована новиною ідей, учила ся на пам'ять його творів і залюбки їх деклямувала. Робила се з ентузіазмом так, що ідейніші ученики вміли мало що не цілого Кобзаря на пам'ять. Знали не тільки коротші ліричні поезії, але і більші поеми як Наймичку, Катерину, Сон, Послання, навіть цілі Гайдамаки. Сі деклямації виголошували з відповідною експресією і чутем робили в перших роках появи Кобзаря серед учеників велике враження. Окружені польським впливом, уживаючи в школі а звичайно й поза школою польської розговорної мови, ученики з деклямацій Шевченка пізнавали весь чар народної мови, живе слово поета явило ся в повній красі і принаді. Через се з появою Кобзаря польська мова як розговорна почала уступати перед українською. Многі ученики учились на пам'ять Кобзаря, щоби придбати собі знане української мови, щоби з него присвоїти собі *coriam verborum*. Тим можна пояснити сю легкість, з якою тоді подавано уривки його творів і парафразу його думок.

В роках 1861—70. увійшло в звичай сьвяткувати пам'ять смерті Шевченка принагідним віршом. Сі вірші друковано в періодичних часописах, деякі з них виходили відбитками і їх роздавано учасникам в Богослуженю за поета. Они є до якогось степеня мірою оцінки і розуміння Кобзаря. З причини своєї легкої форми, наслідування метричного розміру, повторюваня слів і зворотів Шевченка они ширились між учениками, які одушевлялись ними, учились їх на пам'ять і цінити їх на рівні з творами Шевченка. В перших роках они заступали місце критичних оглядів поезії Шевченка, вказували на її вартість і розглядали її ідеї.

Перший вірш в честь Шевченка се Федьковича: „Співацка добраніч на скін Тараса“, друкований в Слові 1861. р. Федькович тоді ще поезий Шевченка не знав, міг чути від Горбала про него як великого поета України, єї бувальщини, степів і могил. Не диво, що „козак Тарас“ у Федьковича се мелянголійний співак, що з кобзою в руці тужить в яснім сьвітлі місяця на могилі. Тужить за Україною, за козаками в степах, за Запорожем, жалує ся, що його доля се „кайдан, Сибір і вся неволя“. З жалю і туги умирає.¹⁾ Бліда і невиразна особа Тараса Шевченка, повна якоїсь туги і жалю, се відбите романтичної туги самого Федьковича за Україною, його одушевлення нею як країною краси і споминів. Глибше оцінив значінь Шевченка Ксенофонт Климович в поезії: На вічну память Тарасови (Вечерниці 1863. р.) Она робила на громадян велике вражінь, бо про неї згадували: „єї читаєм і не начитаєм ся.“²⁾ Вірш сей вірно підхоплював сей переверот в духовім житю людей, який викликав Кобзар Шевченка. Байдушна, несьвідома маса почала жити новим, ідейним житєм. Усі замітили, що тепер „є гадка, є серце, є люди“. Шевченко дорікав своїм землянам, що з власної вини запропастили свій рід, одні повернулись Москалями, другі Поляками. В 1865. р. появилась в річницю смерти: Вспоминка смерті Шевченка. Шевченко се борець за волю Україну і мученик за правду між людьми:

Тарасе, Кобзарє рідний,
 Мученику долі,
 Хтїв Ти щастя України,
 Хтїв Ти люду волі.
 Хтїв Ти правди на сїм сьвітї,
 Правдов жив вік цілий
 І вік терпів від колиски
 До сирой могили...
 Знущали ся над Тобою
 Вороги, злі люди.
 Ой буде їм покаранє
 Неслава усюди!...

Те саме величанє Шевченка як борця за волю і правду пробиваєсь з вірша Перебенді (Русалка 1866. ч. 3). Коли в 1866. р. москвофільство почало явно голосити єдність нашого народа з Росією, а польска суспільність заняла також негативне стано-

¹⁾ Осип Маковей: Житєпись Федьковича. ст. 265.

²⁾ З листів Вахнянина (Руслан 1914. ч. 33.).

вище до нашого народу, в віршах в честь Шевченка виступає виразно реакція на сі об'єднательні і ворожі змагання. В віршах Климковича (1866. р.), Щавінського (67), Федьковича (68), Данила Коваля (69), Шашкевича (69) величаєсь Шевченка як оборонця України проти Москви і Польщі. Климкович з нагоди роковин взивав:

Не дайтеж рідної сьвятині
 На глум, на посьміх ворогам!
 В ту землю, що наш Бог дав нам,
 Ви не вводіть чужого бога!
 Не бійтесь ворога чужого:
 Хотя й рука в його залізна
 Та ба! на глиняних стоїть ногах.

Ще виразнійше Шевченкові поезії як забороло проти впливу Москви і Польщі оцінює Федькович:

Питайте лиш московских царів,
 Ляхів питайте, чи не так?
 Лях правду скаже, бо се брат.
 І тих Іскаріотів нових,
 Що за московській карбові
 В неволю хочуть нас продать,
 І в тих питайте, чи не так!

(Поезії т. I. ст. 187.)

До сих прихильників Москви кличе Шашкевич:

Нехай прозрять усі Каїни,
 Нехай подивлять ся Томи
 На рани Матери — України.

В усіх сих віршах Шевченко се борець за волю, свободу, за правду, се жерело відпорної сили проти Москви і Польщі. Згадаю, що се був час по польським повстанню, коли сі слова були щоденним кличем, коли одушевлена і розполітикована польська молодіж бачила волю і свободу тільки в польській ідеї авсе проче, що не йшло з нею, було обскурантне, ворогом свободи і прихильне схизмі і Москві. Мов у відповідь на голоси польської преси, що правдива свобода і воля — се синоніми Польщі, молодіж одушевлялась і величалась стремліннями до сих кличів в рідній історії, про які читала в Кобзарі. Хоч черпані з поезії слова „воля і правда“ серед бідности галицько-українського життя мали доволі абстрактний і ідеальний характер, то все таки в розуміню молодіжи високо підносили рідну історію, осьвідомлювали молоде покоління і здержували його перехід в польський табір.

Тодішній польський рух мав революційний характер. Він

проявляв ся в конспіраціях і опозиційно настроєнім письменстві. Український рух, що з появою Кобзаря ширив ся серед молодіжи, після гадки авторів віршів розвине ся мирною і природною дорогою: се дорога просвіти, науки, любови найменшого брата, сповнення сих заповітів, які поет голосив у своїх творах. Його слово довершить переміни відносин і обновить нарід.

І без крові, без зеліза,
 Без темниці, ката
 Слобониця середульший
 Від меншого брата.
 Слобониця словом правди,
 Волею науки
 І розв'язуця на віки
 Невільницькі руки.
 ! народам буде люба
 Чиста его слава,
 Що без крові й людодіства
 Серед них повстала. ¹⁾

* * *

Культ Шевченка серед молодіжи проявляв ся навні панахидою і Богослуженєм в його память, сходинами, вечерницями і т. п. У таких обявах культу молодіж брала участь разом з академічною молодіжию і громадянством, або самостійно в кружках шанувала память поета. Особливо у Львові, де гімназияльна молодіж жила в 60-тих роках в товариских зносинах з академічною, перші роки його прилюдного, академічною молодіжию ширеного культу відносять ся і до неї. Деякі замітні риси обряду, з яким величали Шевченка у Львові, перейшли на провінцію і там приймались в кружках.

В память першої річниці смерти Шевченка відправлено у Львові в православній церкві панахиду. Сей звичай поминати поета Богослуженєм з панахидою удержав ся до 1869. р., опісля він уступив вечерницям в його честь. Крім вечерниць правлено Богослуженє ще в 1886. р.²⁾ В перших роках правлено Богослуженє заходом академічної молодіжи. Крім гуртка старших людей брала в нім участь майже вся шкільна молодіж.³⁾ Шкільна власть

¹⁾ Данило Коваль: В память осьмих роковин смерти Шевченка. Львів 1869.

²⁾ Дѣло 1886. ч. 23.

³⁾ Слово 1862. ч. 18.

і катихит, що бачили в сім якусь прихильність до православ'я і акт обрядової демонстрації, заборонили виправді в 1865. р. ¹⁾ ученикам брати участь в Богослуженю, але они так одушевлялись Шевченком, що всі явились в церкві. Поминальне Богослуженє відбувало ся дня 26. лютого с. ст. з відповідним обрядом. ²⁾ Перед іконостасом ставлено тетрапод обвитий барвінковими вінками, а на нїм після східного обряду ставлено коливо т. є. пшеницю з медом, вино і хлїб з застромленими горючими сьвічками, що зображали душу і тіло покійника. Над тетраподом в перших двох роках з браку мальованого портрета уміщено літографований образ Шевченка (вид. Дідицьким). В 1864. р. академічна молодїж купила мальований на полотні портрет, який підчас Богослуженя ставлено над тетраподом. ³⁾ Над портретом стояв трираменний грецький хрест, побідне знамя народної ідеї, ідеї Шевченка. Тетрапод був обставлений сьвічками і цвїтками, по обох сторонах стояли дві транспарентні піраміди. На одній у сподї була зображена ліра в лавровім вінку, на другій череп трупа на зеленій траві, над котрим вносив ся грецький хрест. Понад сими символами ясніли ріжнобарвні написи на пірамідах. На першій було написано: „Во вікъ Тобі слава за Твою пісню! Доки Дніпро гудїтиме, доки Карпати зеленїтимуть, не забудемъ Тебе, батьку, рідні діти України!“ А на другій: „Во вікъ Тобі за Твою надїю! І унуки розкажуть унукамъ, чимъ Ти для насъ бувъ, Тарасе, Орле сизий!“ Дванайцять академиків у сьвяточних свитах стояло з сьвічками коло тетрапода. Підчас Богослуженя співав хор академиків. В часі парастасу роздавано між присутних літографовані портрети поета і вірш в його память. Після парастасу всі співали „Батькови Тарасу вічная память“, опісля приступали до тетрапода, кушали колива, діставали з рук сьвященика просфору, уривали листочок з лаврового вінка і розходились домів. В перших роках в Богослуженю крім академічної і шкільної молодїжи брав участь й гурток старших Русинів, в 1867. і 8. р. ⁴⁾ старша громада усунулась з причини друкованя оповісток про Богослуженє фонетичною правописиою.

Другим місцем, де шкільна молодїж у Львові могла прилюдно

¹⁾ Слово 1865. ч. 19, Мета 1865. ст. 64, Русалка 1866. ч. 10.

²⁾ Подаю сей опис після Мети 1865. р. ст. 64, доповнюючи його замітками в Слові 1862. ч. 16, Вечерницях 1863. 18. цвїтня.

³⁾ Слово 1864. ч. 19. В статї: Молода Русь в роках 1860—6.

(Д'їло 1892. ч. 29.) хибно подано, що молодїж придбала портрет 1860. р.

⁴⁾ Слово 1867. і 8. ч. 17.

чути твори Шевченка, були декляматорські вечерки, які 3—4 рази в році устроювала львівська Бесіда. Сї вечерки не відбували ся виключно в честь Шевченка, але на них деклямовано якусь поему з Кобзаря і она найбільше подобалась так, що декляматор мусів єї нераз повторити. В сих вечерках брала участь шкільна молодіж, заповнюючи кімнату сумежну з головною салею; старші ученики виступали з деклямаціями.¹⁾ В 1862. р. деклямовано Підкову, Тополю, Невольника.²⁾ В 1863. р. мали відбутись вечерниці в честь Шевченка в салі „Народного Дому“, але москвофільський Виділ Бесіди відмовив салі, засланяючись сим, що Шевченко був православний і сьвято в його честь міг би хто пояснити симпатією до православя. Ся заборона поновлювалась що року, аж 1868. р. в Рускій Бесіді відбулись вечерниці в честь Шевченка. В 1866. р. крім звичайного Богослуженя відбула ся вечером вистава драми „Назар Стодоля“. По представленю дирекция театру мала намір показати зібраній публиці портрет Шевченка освітлений бенгальским огнем і один з акторів мав деклямувати вірш Климковича, але понехала се; здає ся, що управа Нар. Дому на се не зізволила і в противнім разі грозила відмовою салі.³⁾ В 1869—71. р. вечерниці в честь Шевченка відбувались в салі Стрільниці, а від 1872. р. в салі львівського магістрату. Молодіж чисельно на них являлась, виповнюючи сусідну салю⁴⁾ або галерію.⁵⁾

Сьвята в честь Шевченка у Львові одушевляли й молодіж на провинції і свою радість ізза сего заявляла она в привітних телеграмах. На перші вечерниці вислали телеграму ученики перемискої і дрогобицької гімназії,⁶⁾ в слідуючих роках прислали й з інших гімназій. Сї привіти — відповідно дібрані гадки з Кобзаря або заяви духової єдности і симпатії для сьвяткуючих вислала українська молодіж в 70, 80, ще і 90. роках з галицьких і буковинської гімназій. Тернопільська молодіж в 1873. р. вислала отсі римовані рядки:

Най законом для нас стане
 Батька завіщанє,
 Тоді наша сила й воля
 І правда настане.⁷⁾

¹⁾ Неділя р. I. ч. 11—12. Спомини о. Лисинецького; Вечерниці 1863. р. з 26. лют.

²⁾ Слово 1862. ч. 14, 31, 100.

³⁾ Русалка 1866. ст. 75.

⁴⁾ Слово 1868. ч. 17. ⁵⁾ Правда 1869. ст. 84. ⁶⁾ Правда 1869. ст. 94.

⁷⁾ Правда 1873. ст. 134.

Слова: правда, воля, слово і завіт Тараса найчастіше являють ся в привітах і ними молодіж найбільше захоплювалась.

Дещо пізнійше проявив ся культ Шевченка на Буковині, де він почав ширитись під впливом зносин з Галичанами. В 1864. р. в церкві св. Параскевії в Чернівцях заходом українських богословів катихит реальної школи о. Мартинович відправив вперве Богослуженє і панахиду за Шевченка. В церкві були присутні православні і уніяти а також ученики VII. і VIII. класи. На коливо зложили семінаристи і ученики 16 зол. Парох церкви, Олінський, не чував нічого про Шевченка і спершу не годив ся на Богослуженє, але нарешті дозволив. Однак консистория візвала о. Мартиновича оправдитись, чому правив Богослуженє за уніята. Мартинович пояснив, що Шевченко був православний.¹⁾ Та культ Шевченка на Буковині приймав ся поволи. Перші вечерниці в його честь заходом українських студентів відбулись аж 1876. р.²⁾

Поширенє культу Шевченка і популяризация його імени при помочи вечерниць не відбувались по містах Галичини рівномірно. Ся праця залежала головно від гуртка роботящих і ідейних людей, нераз від одиниці. З признанєм треба піднести, що значну частину сего культурного діла сповнили гімназияльні учителі, виголошуючи промови, відчити, організуючи комітети і т. п. Їх праця в сїм напрямі без сумніву найбільше впливала на молодіж, приєднувала єї для українства і була сим ідейним звеном, що поза школою зближувало і вязало провідників і підчинених. Першим містом в Галичині, де устроено вечерниці в честь Шевченка, був Перемишль. За почином і заходом гімназ. учителя Анатоля Вахнянина перемиска громада скорше ніж львівска спромогла ся на прилюдний Шевченківський концерт. Сей відбув ся 1865 р. 26. лютого в салі „Під Провидінєм“. Крім співів деклямовано Івана Підкову, частину Наймички, виїмок з Гайдамаків і Перебендю. Замітне було своїм поетичним укладом і глибиною чутя прощальне слово, написане Тянячкєвичем. Слідуючий концерт відбув ся аж 1872. р. Вечерниці почались відчитом проф. Евгєна Жєлєхівського про значінє Шевченка як поета і громадянина; між вокальними точками відспівано „Щє не вмерла Україна“.³⁾

В Тернополі в 70-тих роках устроювано музично-декляматорські вечерниці в користь бідних учеників, на яких певно деклямовано або співано дещо з творів Шев-

¹⁾ Материяли до історії зносин Галичан з Буковинцями (Руслан 1907. ч. 53).

²⁾ Правда 1876. ст. 200.

³⁾ Мета 1865. р. ⁴⁾ Основа 1872 ч. 19.

ченка.¹⁾ В 1882. р. устроєно перший руский концерт в т. зв. Новім Замку, на яким деклямовано Шевченкового Титаря. В 1884. р. відбулись перші вечерниці в честь Шевченка з добірною програмою і від тоді їх рік-річно устроювано.²⁾ В Станиславові сьвято в честь Шевченка відбулось вправді вже 1877. р.,³⁾ але в сліду-ючих роках нема про него згадки. В Коломиї устроєно перші Шевченківські вечерниці 1880. р.⁴⁾

До поширення культу Шевченка по містах багато причинив ся наш театр, сьвяткуючи виставами його память або своїми силами спомагаючи місцеві при устроєню концерту. При помочи дружини театру устроєно в Дрогобичи 1882. р. перші вечерниці в честь Шевченка. Програма складались з вистави Наталки Полтавки, деклямації Тополі і живого образу бандуриста серед громади людей з бюстом Шевченка в середині, над котрим геній тримав лавровий вінок. Коли по 80. р. почали у нас ревно займатись бурсами, устроювано концерти в честь Шевченка в дохід бурс⁵⁾ або стараньм виділу бурси, через що они були в посереднім звязку зі школою. В першій половині 80-тих років стрічаємо концерти в честь поета вже і по малих місточках як Збараж, Судова Вишня, Калуж, опісля по селах.⁶⁾

* * *

Пієтизм до Шевченка, що скорим темпом обхопив молодіж і суспільність і проявляв ся вечерницями, в сей спосіб офіціяльно в гімназії зміг проявити ся доволі пізно. Хоч українська молодіж в деяких східно-галицьких гімназиях творила більшість, то єї національне вихованє в школі не можна навіть порівнати із патриотичним духом, якого польська молодіж набиралась в школі. В дрогобицькій гімназії вже 1865. р. устроєно концерт, на яким співано „Z думет роżarów“ і деклямовано з Pan-a Tadeusz-a виїмок не поміщений в читанці.⁷⁾ Із пізнійших патриотичних сьвят галицькі гімназії обходили 1884. р. тристалітну річницю побіди Собіського під Віднем, а 1890. р. сьвято в честь Міцкевича з нагоди

¹⁾ Материяли до історії зносин Галичан з бук. Русинами. (Руслан 1908. ч. 230.)

²⁾ Ол. Барвіньскій: Спомини з мого життя т. II. ст. 174. і 178. Дїло 1884. ч: 28.

³⁾ Правда 1877. ст. 266.

⁴⁾ Дїло 1880. ч: 23.

⁵⁾ Дїло 1883. ч: 24, 26. 1884. ч: 28.

⁶⁾ Дїло 1883. ч: 25, 28. 1884. ч. 63, 1885. ч. 17.

⁷⁾ Historia gimnazjum drohob. przez Kultysa (Sprawozdanie c. k. gimn. 1908 r.)

перенесення його тлінних останків на Вавель Як школа до появи творів Шевченка в Галичині вже хоч би з огляду на викладову мову була зовсім чужою для українства, так по їх появі, хоч напрям виховання змінився, культ і офіційальний пієтизм до поета приймалися в ній поволи і осторожно. Се особливо відноситься до вечериць, здається ізза сеї причини, бо в них мимо нагляду шкільних властей лишалось місце й для самостійности учеників в обробленю відчиту, промови, доборі програми і т. п.

Тернопільська молодіж вже 1865. р. задумувала устроїти літературно-декляматорські вечериці за картами вступу для публики. В програму входили твори Шевченка, Квітки, Федьковича. Але учитель української мови відніс ся ворожо до сего наміру, засла-няючись сим, що в програмі не узглядено галицких письменників.¹⁾ В перемискій гімназії в роках 1871-2. за почином проф. Желехівського і дозволом дир. о. Томи Полянського ученики устроїли вечериці в честь Шевченка в кімнатах „Рускої Бесіди“, що тоді містилась при Францішканській улиці. Вечериці складались з промови проф. Гладилевича, співу і деклямацій. Крім учеників явив ся на них гурток запрошених гостей. Здається, що се були взагалі перші прилюдні вечериці устроєні силами учеників. Відбулись они лише раз, слідуячого року директор гімназії не дав свого дозволу.²⁾ В дрогобицькій гімназії в 1876. р. відбув ся концерт в честь Шевченка. Складав ся він з кількох точок вокальних; між иншими мішаний хор учеників відспівав „Заповіт“.³⁾ Сї проби звеличати пам'ять Шевченка офіційальним шкільним сьвятом, в слідуячих роках не повторялись. Щоб зазначити єдність і згоду молодіжи а усунути навіть тїнь національного сепаратизму у неї, в деяких гімназіях в 80-тих роках устроювано силами учеників безіменні гімназіяльні концерти, на яких твори Шевченка деклямовано всуміш з творами инших українських і польських поетів.⁴⁾

Вечериці в честь Шевченка стрічаючись в гімназії з перепонами і обмеженнями, перейшли до Громад, де мали повну свободу. Їх вартість і значіне в очах учеників підносились через заборону і тайність, з якою відбувались.

Сьвяткованє пам'яти Шевченка серед Громад мало всіляку форму. Були се недільні сходи, на яких читано або деклямовано

¹⁾ Мета 1865. ст. 470.

²⁾ З інформацій дир. К. Паньківського і о. Зах. Підлящецкого. В актах гімназії я не міг знайти згадки про сей концерт.

³⁾ З інформацій о. М. Мороза.

⁴⁾ Sprawozdanie c. k. gimnazjum w Brzeżanach r. 1881. (Chronika zakładu.)

твори Шевченка або подавано реферати про його житє і діяльність. Відбувались они особливо в перших роках появи Кобзаря серед молодіжи і мали мету познакомити єї з творами поета. Перемишська Громада збиралась в 1863—5. р. в музею духовної семінарії, де устроювала декляматорські „пополуднівки“. На них деклямовано крім поем Шевченка і інших українських поетів. Сї декляматорські „пополуднівки“ небавом перемінили ся на деклямаційно-вокальні сходи́ни.¹⁾ Тернопільська Громада від свого основаня т. є. 1864 р. відбувала сходи́ни, на яких читано і деклямовано поеми Шевченка. Роковини смерти поета сьвятковано вечерницями, котрі складались з промови, відчиту про житє і діяльність поета, співів і деклямацій.²⁾ В самбірській гімназії в лютім або марті 1862 р. в домі М. Качковського відбув ся деклямаційно-вокальний вечерок, на якім перший раз деклямовано Шевченка. Вечерок відбув ся силами учеників виспої гімназії. Крім учеників явили ся запрошені гості між ними катихит і професори Українці. Програма вечерниць була отся:

Вокальна часть.

1. Мир Вам, братя, Гушалеви́ча. (Сю пісню співано в 50--60 роках при кожній нагоді як народний гимн.)
2. Там де Дніпро поблискує.
3. Щасть нам, Боже, щасть.

Деклямації,

1. Нинішня пісня, вірш В. Шашкевича. (Вечерниці 1862 ч. 4.)
2. Коломия, Тита Блоньського,
3. Довбуш, Юрия Федьковича.
4. Вірш Вол. Стебельського.
5. Епільоґ Гайдамаків, Т. Шевченка.³⁾

Як видко, тільки одна точка програми була присьвячена Шевченкови, але сама згадка про Гайдамаків видавалась тоді небезпечною. Директор гімназії о. Тома Полянський шість разів взивав до своєї канцелярії декляматора, ученика V. кляси Т. Грушкевича. Вкінци казав собі предложити текст деклямації. Ученик боячись драгувати політичні почуваня директора, не по-

¹⁾ Студинський: Перші прояви культу Шевченка в Перемишлі. ст. 6.

²⁾ Барвіньський: ор. сіт. ст. 60.

³⁾ Опис сих вечерниць подаю після ласкаво мені поданих записок проф. Т. Грушкевича. Про сї вечерниці була не вповні вірна згадка в Руслані 1911. р. з 19. марта. (допись з Яворова.)

казав йому цілих переписаних Гайдамаків, лише при кінці книжочки, де були інші поеми Шевченка як Кавказ, Розрита Могила, Послание, дописав епілог Гайдамаків і віддав єї. Директор, чоловік людяний і приятель молодіжи, прочитавши поеми Шевченка, скартав ученика за читанє і переписуванє творів революційних, звернених проти держави, що є в приязних відносинах з нашою. На сїм справа покінчилась. Здав ся, що ся пригода вплинула на се, що в слїдуючих роках вечерниці в честь Шевченка не відбулись. Вправді молодіж приготавляла ся до них 1864. р. і ученик VIII. кляси Тит Заячківский мав вже готову промову, але не довелось їх сьвяткувати. Радник Качковский, що під впливом Богдана Дідицького ставав прихильником обєдинення, не згодив ся на сей обхід в своїй хатї. Деінде годї було се зробити. Цїле населенє міста було під вражїнем стану облоги, проголошеного в 1863. і 4. р. в часї польского повстаня.

Сходини, деклямації, співи, якими в перших роках молодіж сьвяткувала память Шевченка, в деяких гімназиях вже в другїй половинї 60-тих років, в інших пізнійше, прибирають форму вечерниць. Також число гімназий, де в сей спосіб проявляв ся пієтизм до Кобзаря, більшає. Гарно і повно розвивав ся культ Шевченка серед станиславівської Громади, котра маючи здібних і ідейних провідників як Остап Терлецький, Леонїд і Корнило Заклинський, сьвяткувала память Шевченка не лише вечерницями, але за львівською Громадою й Богослуженєм.

Дїялось се за головства Леонїда Заклинського с. є. від 1867—1870. р. З фондів Громади плачено 2 К. сьтрудникови місцевої церкви за Службу Божу. А що католицький сьвященик не згодив би ся правити Богослуженє за православного, через се ученик давав на поминальну Службу Божу за „батька“, не згадуючи наразї його імени. Коли сьтрудник ставав до Служби Божої, або підчас неї, тоді голова Громади повідомляв його, що „батько“ називаєсь Тарас. Службу Божу правлено рано перед шкільною наукою. Голова Громади тайком кілька днів наперед повідомляв товаришів, а сї давали знати иншим ученикам, коли она відправить ся. Ученики являлись численно рано в церкві з книжками в руках, бо опісля йшли до школи.¹⁾

Вечерниці в честь Шевченка від 1867—71. р. відбувались в наймленім льокалю, готелю або заїзднім домі. Їх устроєнем

¹⁾ Про культ Шевченка в станиславівській гімназії подаю на основі споминів проф. Романа Заклинського.

займав ся тодішній голова Громади. Крім членів Громади запрошено на них нераз і певніших учеників не-членів, яких мали прийняти до Громади і 2—3 старших патріотів. Число присутних виносило в перших роках около 20 осіб. В 1869. або 70. році устроено вечерниці в салі готелю при улиці Бельведерській на більші розміри. Присутних було до 40 осіб. Що громадяни привязували велику вагу до вечерниць і уважали за свій моральний обовязок їх обходити, вказує на се привітна телеграма вилана 1871. р. з нагоди вечерниць у Львові: „І ми его в семі, хоч не великій — не забули помянути не злим, тихим Словом. (Правда 1871.). Від 1871—1877. р. з причини страху перед доносами і слідством Шевченківські вечерниці відбувались в домі матери Заклинського при ул. Галицькій або в домі М. Бучинського. Програма вечерниць складалась, як звичайно, з промов, деклямації, співів. Вечерниці в сих роках були обмежені виключно на Громадян, нікого з поза Громади не запрошено. На вечерницях являлись ученики в сьвяточній одежі. Сьвято, що починалось звичайно о 7. годині вечером, відбувалось з відповідною обережністю. Коли громадяни зібрались, замикано двері на ключ, а вікна знадвору віконницями. До сего заслонювано їх простиралами, щоб сьвітло не продиралось крізь щілини в віконницях.

Культ Шевченка в перемискій гімназії, який в 1863 5. р. так гарно почав розвивати ся і одушевляв молодіж і який в роках 1870—2. піддержував проф. Желехівський, опісля занепав ізза зросту москвофільства в громадскім житю і в гімназії. Силою традиції тлів він ледви в невеличкім гуртку учеників. В 1873. р. ученики бажали як попередного року устроїти прилюдні вечерниці в честь Шевченка, але не дістали дозволу директора. Устроїли їх отже тайно в кімнаті готелю без відомости управи гімназії. Коли справа виявилась, покарано учасників кількогодинним карцером. В слідуєчих роках сьвятковано память Шевченка в невеличкім гуртку в хаті котрогось ученика звичайно на Владичу, де було найбільше ученицких станцій. ¹⁾ При кінци 70. років її сі вечерниці перестали відбуватись. Українська молодіж могла хиба на прилюдних, громадских вечерницях набиратись пієтизму до поета. Аж з основанєм української гімназії наступила корисна зміна в розвою культу Шевченка.

Тернопільська громада сьвяткувала память Кобзаря в дяківці над ставом за містом, де і давнійше збиралась молодіж в вільних

¹⁾ З інформацій дир. К. Паньківського, проф. В. Масляка і др. Стахури.

хвилях.¹⁾ Нераз, коли хата не була вільна, або й з обережності ученики винаймали на вечерниці кімнату в однім з другорядних готелів, звичайно в готелю Гольда проти церкви при улиці Рускій. Кімнату декорували диванами, смеречиною, цвѣтами. Серед них ставили образ Шевченка прибраний в лавровий вінок. Програма складала ся із вступного слова, співів, деклямацій і закінчення Сьвято кінчилось співом учасників: Ще не вмерла Україна і Вічна память. Коли співали сі послідні слова, здѣмали лавровий вінок і кождий діставав з него листок на спомин.²⁾ Іноді сьвятови надавано ще більше патріотичний вигляд. Бесідники або цілий хор виступали в козацких одягах, а крім учеників запрошено сьвідомійших міщан.³⁾ В 80-тих роках, коли шкільні власти почали пильнійше стежити за рухом серед молодіжи, она устроювала вечерниці далеко за містом в Гаях Великих і Шляхтинецких в стодолах тамошних міщан.⁴⁾

Бережанська громада, яку національно осьвідомили проф. Ол. Борковський і Барвінський, перший раз сьвяткувала память Шевченка 1871. р. в одній хаті на передмістю Адамівка. Ученики, яких зібралось 25, відспівали „Ще не вмерла“ а один з них мав відчит про поета і показав їм виданого в Росії на бібулястім папері Кобзаря. Зібрані по черзі оглядали книжку і з великою пошаною цѣлували. При кінци зложили сьвяточний обіт, що ціле жите будуть зберігати ідеї і заповіт Тараса.⁵⁾ Подібне сьвято відбулось й слідуючого року. В 1873. р. бажала Громада величавійше провести вечерниці і винаймила більшу кімнату в готелю. Ученики кілька днів з черги плели вінці із соснини для єї прикраси. Та нечаяно рознеслась вістка, що дирекция гімназії про все довідалась. Ізза переполоху сьвято відбулось не в готелю, але в кімнаті міщанина на Адамівці, де при зачинених віконницях ученики помянули Тараса лише тихим словом Хоч в дійности директор гімназії Солтикевич знав про сі вечерниці і радив учеником обходити їх явно під проводом професорів, то мабуть з браку дозволу на се шкільної Ради і в слідуючих роках они відбувались тайно.⁶⁾

¹⁾ Мабуть сю хату згадує Вол. Барвінський в повісті „Сі ошений цвіт“ словами: „Далеко за містом в тихій, неприступній хатині зібралась молода громада повитати свого нового товариша“.

²⁾ З інформацій Др. Ев. Олесницького.

³⁾ Студинський: Моя перша участь в Шевченковім сьвяті. (Львів 1911).

⁴⁾ З інформацій дир. Ковальського.

⁵⁾ З інформацій о. рад. Гузара.

⁶⁾ З інформацій проф. П. Огоновського.

В бучацькій василиянській гімназії в 1874—8 р. осьвідомляючу роботу між громадою вів талановитий і ідейний ученик Лев Василович, що опісля як народний учитель під іменем Льва Сапогівського пробував своїх сил на літературнім поли. Його заходом збиралась молодіж в суботу або в сьвято по полудни за містом в ліску „коло кринички“ і звідси ішла до руїн монастиря. Там вела розмови про історію і літературу, там сьвяткувала й память Шевченка. З проповідниці, що ще добре заховалась, ученики виголошували промови і деклямували Кобзаря.¹⁾ Ініціатор сьвята, Василович малюючи в одній своїй промові жите і бідованє Тараса, вияснював потребу іти в народ і нести просьвіту меншому братови. Здаєть ся, що сей поклик у него не був фразою, бо хоч в науці йшло йому добре, кинув гімназію і став народним учителем.

Духове жите ученичкої Громади в Самборі, що в перших роках гарно розвивало ся, пригасло зовсім в 70-тих роках. В 1873. р. належало до Громади ледви 8 членів. Хоч в слідуючих роках заходом кількох одиниць Громаду зреорганізовано, закуплено книжок і на сходах читано реферати, то з причини системи ворожої Русинам в школі, все те робилось дуже обережно і в великій тайні. В 1877. р. Громада по довгій перерві сьвяткувала роковини Шевченка. Члени зібрались у одного товариша, що мешкав в маленькій кімнатці в старім домику на Скалці (Львівска уліця). Заходило ся до неї вузким піддашем поміж хатою і стайнею. Коли всі зійшли ся, господар хати прислонив вікна, а на вузкім переході поставив бочку з дощівкою, яка недалеко стояла. Поставив її скосом на цеглі так, що хто не знав місця і спотикнув ся на неї, мусів єї вивернути якраз на себе. В сей спосіб забезпечені ученики тихцем відбували свій концерт. Він складав ся із вступного слова, відчиту і деклямації. Учасниками були лише свої і певні члени Громади, гостей не просили, бо бояли ся зради.²⁾

Трохи пізнійше, бо аж 80-тих роках, сьвятковано тайними вечерницями память Шевченка в коломиїській³⁾, дрогобицькій⁴⁾ і стрийській гімназії. Ученики в сих гімназіях в 70-80. роках не мали дійсних Громад, але збирались у котрогонебудь товариша, де читали твори Шевченка, спорили про правопись, мову і т. п.

¹⁾ З інформацій дир. Йос. Ковальського.

²⁾ З інформацій Др. А. Чайковського.

³⁾ З інформацій Др. Теофіля і Ярослава Окуневських.

⁴⁾ З інформацій рад. К. Бандрівського і о. І. Погорецького.

В Стрию ученики перші тайні вечерниці в честь Шевченка святкували в 1886. р. в домі адв. Бачинського, котрий щиро опікував ся молодіжкою і ширив між нею українську свідомість.¹⁾

Святкованє памяти Шевченка по Громадах, хоч відбувало ся тайно, нічого в дійсности протизаконного в якимнебудь розуміню в собі не містило. Молодіж віддавала честь своєму найбільшому поетови, шукала в його світогляді основи своєї ідейности і поживи для свого духа. Тайність, свого рода конспіративність, з якою могла проявляти свою любов до поета, підносили єї одушевленє, окружали єї діло німбом посьвяти для ідеї. В вечерницях брали участь старші ученики, але они вводили і молодших, з якими мешкали, або на яких мали вплив. Щоб їх приєднати для українства, віддавали їм нераз деклямацію коротших поем Шевченка. Нераз по вечерницях серед святачного настрою приймає нових членів Громади. На вечерницях панував святачний, щирий і товариський настрій. Всі почувались мов одною родиною, всі були свідомі, що їх гуртує одна ідея. Молодіж знайшовшись сама, вирвавшись із шкільної атмосфери, давала волю своїм почуванням і думкам. Довгі промови про мученицьке житє поета, про незавидну долю народа, невідрадні відносини тодішнього часу зворушали молодечі уми, зближували їх до себе, кріпили їх запал. Бували іноді хвилі, коли під впливом палкої промови або гарно виголошеної деклямації таке зворушенє опанувало слухачів, що кидались собі в обійми, цілувались із декляматором чи бесідником, дехто й прослезив ся. На се немало впливав й стиль виголошуваних промов, повний ніжности, якоїсь туги і суму. Як зразок сего стилю наведу промову, виголошену в 1875. р. на тайних вечерницях в Бережанах. Промова ся не зовсім оригінальна, она у вступі і закінченю нагадує промову Тянякєвича, виголошену на концерті в Перемишлі 1865. р. Се доказ, що дух його писань ще довгі літа подобав ся і удержував ся серед Громад молодіжи. В оцінці Шевченка як борця і мученика за правду і волю, в деяких гадках про нарід, слідний вплив віршів, писаних в 62-70. роках в память Шевченка. Зміст бесіди найкрасше вказує, чого молодіж шукала в творах Шевченка.

Прощальна річ,

говорена на вечерницях Тараса Шевченка. ²⁾

Уже мій попередник сказав об всім, що відносить ся до життя

¹⁾ З інформацій о. О. Погорецкого.

²⁾ Барвінок 1875. ч. 5.

нашого Батька, его заслуг, які положив коло народности, розказав об его щербатій долі, об его голосіню над нужденним, темним братом. Осталось еше для мене доповнити деякі пропущені а для нас не меншої ваги місця. За слабосильне вправді моє слово, щоби висказало докладно всі моменти жизни сьв. мученика правди і волі, за слабий розум, щоби вирозумів всі тайни, за слабе око, щоби досягнуло до его грудий і вичитало чувства, які его ув одно вязали з бідним народом. Так щож, хиба розійтись з тим великим, смутним сьвятом без прощаня, без злученя в одно всіх чувств, яким горять тепер наші серця?...

Братчики, молоді орли народа! Нині з горячою любовю, з почутя патриотизму зібрались ми у купці поглянути на нашого Батька — співака правди і волі. Знаю, як красне чувство огріває нині грудь Вашу, як гарні гадки вяжуть Вас з тим народним празником. Коби лиш не остигала та любов на будуче, коби ті думки на дальше остались у Вашому серці. Ви любите Тараса, дорогі Братя; споминаєте его нераз добрим словом — ідїть же за его приміром, положіть собі простувати до тої ціли, для якої тільки билось серце у его грудях! Ви знаєте, над ким боліла его душа, за ким виливав він своє горе. Тільки для безталанного народу хотів Він жити: для него чи раз поносив наруги від своїх ворогів, для него не жахав ся московских кайдан.

Наколи нам дорога его память, наколи серця наші дишуть любовю к нему — приближим ся до темного нашого брата, котрому Він віддавав ся душею і тілом. Не дивім ся на той нарід як на нездалу товпу, а дивім ся як на слабе тіло з кріпкою однак душею. Забудьмо на гірку минувшість, а киньмо ся всі всіма силами до праці; бо пора, бо крайна пора за діло взяти ся... За слабі вправді наші сили, за молоді, щоби подалисьмо провід темному братови, щоби показалисьмо ему, куди простувати має! Та і ніхто не жадає сего від нас. Так щож, братчики любі?! Час не стоїть на одному місци. Перемине літо одно, друге — а вже дивись, Русь-мати кладе на Тебе обовязок чужаня над сиротами-дїтьми. Сьвіт буде домагати ся від Тебе корму для голодної душі. І чим же Ти вволиш его волю? Який буде з Тебе опікун брата, наколи він Тобі не буде знаний? Які ліки подаш ему слабосильному, не знаючи, що в его болить? Оттак брата — оттак соколи любі! Приготовляймо ся еше задалегідь, щоби на будуче статись пожиточними народній справі. Ізучуймо ся рідного слова, най нічого не буде тайним перед нами... Познакомлюймо ся з хоборами

збідкованого народу, пізнаваймо, що єму недостає, аби опісля моглисьмо записати спасенну рецепту. Ізучуймо ся відтак єго історії, а та розкриє нам єго минувшість, розяснить єго теперішність, вкаже і навчить, якої будучности єму треба. А коли ся сьвята наука прийме ся у наших серцях, тоді устоїмо проти всяким бурям і збудуть ся слова батька:

В своїй хаті й своя правда і сила і воля.

Знаю братчики любезнійші, знаю, що в Ваших грудях не заснуло ще руске серце. Коби хоч зісталисьте на дальше такими, коби любов до вітчизни не остигла у Ваших грудях. Коби моглисьте оперти ся тому сильному ворогови, котрий хоче відторхнути Вас від нашої народности, котрий хоче обмерзити Вам ту невинну літературу нашу, показуючи на наших літератів голих і босих, котрий хоче силоміццю накинати на нашу мову чужі окови... Лякають нас народом, що він невирозумілий, невірний. Ба де-ж вже і набере ся в него того довіря!... Що в Бога день видять батьки: як діти їх занюхавши дечого з книжок, уже і відвертають ся від своєї рідної мови, уже топчуть ногами сьвяті закони дідів. Бідна Русь мати, бідні і Ви, сини єї!...

Дороженькі братчики! Надїє будучности! Заклинаю Вас Богом сьвятим — не відвертайте ся від своєї матери, від народу, хочби як тяжка була наша борба, хочби і як високо піднесла Вас доля. Бо „хто матір забуває, того Бог карає“, каже безсмертний Кобзар. Боронім свою народність, не даваймо самі єї на поталу ворогови, що між нами гадюкою веть ся, очікуючи спосібности, аби вхопити за груди і височити праведної крови!...

Не даймо ся звести єго словами з правої дороги! Єго мова се хаос ріжних нарічий, се німецькі гадки, прибрані в московске платє! Полюбім щирим серцем батьківску нашу мову, полюбім народну літературу; бо та тільки заступить нам всяке оруже, бо лиш та стане твердим берегом проти московского і ляцкого розливу — її не розвіє жадна хуртовина!... Та чи є що красшого на сьвіті — чи є красша мова, як наша питома руска?... Перед нею замовкають всі мови всі на цілій землі... І чогож нам треба, що нам не понутру?... Що лиш красного, чаруючого в сьвіті моглисьте надібати — те маєте у наших писателїв. До чиєго зболілого серця не прилягли цілючим бальсамом слова Тараса, читаючи єго твори? Там співає Він про Русь рідним словом; там рідна втіха, рідний плач — там слезить ся руске серденько, там рідна руска рука сльози утирає... І чомуж нам сторонити від

питомого свого слова, від питомої своєї літератури — чому нам шукати чужого?!... Чи не краще на своїм полі, в своїй хаті розвивати ся гарно, як бути у приймах, у наймах в чужого газди?!... О горе, горе тому, хто цурає ся рідного слова, хто відвертає ся від Матери, котра вго викормила своїми грудьми, вибавила власними руками, доглянула власними очима.

Братя, соколи любезні! Наколи прийшлисьте тутки, з щирого почуття патріотизму одправити смутний народний празник, положіть собі від тої хвилі статись другими, ліпшими. Приголубіть до свого серденька ту руїну, що над Дніпром плаче, пригорніть по щирому, з любовю дитини, не забуваючи, що зажитя любив єї Тарас, що він її потішав, що про ню виливав він свої думи. Уставайте братя, бо темрява приспить нас на віки, як нечиста сила! Мерщій приймімось за просьвіту, бо лукавий ворог краде ся калікою до нашої хати, зножем у холяві!... Нехай рідне слово не замовкає у наших устах... Пісня руска нехай ніколи не переводить ся!.. Зітрім з матерного личенька хоч одну сльозу, пожалуймо! Таж ми єї сини, таж ми єї надія! Чогож нам відтягаться... Разом братя, разом за діло, а будучність наша!... От і се би було, чого Кобзар так усердно бажав, а чого і Русь мати Вас просить через мої уста. Ідіть же за єї покликом!

А тепер слід мені попрощатись з Тобою, славний наш Батьку, мученику правди і волі. Глянь, Співаче наш любезніший, подивись з неба ласкавим оком: що не дармо сїяв зерно правди, що воно зійшло у наших серцях і надійсь, що видасть колись пожадані овочі! Подивись, як громадою зібрали ся Твої діти, щоб помянути Тебе не злим, тихим словом, щоб відновити у своїх серцях Твої сердешні думи, сердешні слова!.. Глянь у глибину їх сердець, яким чувством палають вони в нинішній, великій днині!.. Шкода, що не має їм волі. Поминалиб вони Тебе инакше, голосилаб сьвітови явно Твою славу, явно научалиб Твоєму слову!... А то прийшлось нишком звеличати Твою память на остроні, далеко від людей, у тісній, лихонькій хатині!... Бідні твої діти, бідна і їх ненька!... Та чей закінчить ся колись то лихо, чей розпадеться вже раз луда на очах неситих, лукавих ворогів — і в наше віконце засіяє сонце!.. От тоді помянемо Тебе, Батьку сизий!.. А поки що прощай, незабутий наш Кобзарє, та благай там Господа, щоби скріпляв нашого молодого духа, щоби спустив ріднього дощичку на руску ниву, котра що йно заслалась буйною зеленостию.

Прощай, Тарасе, прощавай, Батьку!!.. Прощайте і Ви сизокрили братчики, молоді і старші!... Душа нашого безсмертного пророка, що невидимо взносить ся над нами, складає Вам щире „Спасибіг“, що не позабули помянути її хоч нищечком... Прощайте молоді орли і заховайте глибоко у серцю Завіт, який наложилла на Вас Русь-Україна моїми устами!... Прощайте — а щоби всі усобиці, всяка незгода між нами уступила знинішнім смутним сьвятом, притулім ся до серця по щирому, по руски; поєднаємось по закону Тараса як рідні брати! Нехай Мати усьміхне ся, заплакана Мати!!!

Ф. Чагриненко.

* * *

Коли культ Шевченка поширив ся в Галичині між суспільністю і молодіжжю, коли Шевченкові твори знайшли собі місце в шкільних читанках, шкільна Рада дала дозвіл обходити його память як шкільне сьвято. Діялось се в порі, коли між нашою суспільністю промощували собі дорогу нові суспільні ідеї, коли рівночасно москвофільство, затревожене зростом українства серед молодіжи, старалось підорвати його силу, вказуючи, що головне жерело українства, твори Шевченка, пронизані протидержавними і протицерковними тенденціями. Почалась безплідна полеміка, проба оцінки Шевченка з догматично-релігійного становища, яка велась цілі десятки літ і якої укрита ціль — спинити його культ серед молодіжи. Під сутестією сих нападів на Шевченка повне виданє його творів до послідних років не мало доступу до бібліотеки учеників, його усували із бурсацких бібліотек¹⁾, оно ледви, чи днесь знаходить ся в кожній шкільній бібліотеці. Коли в 1876 р. появилсь двотомове пражске виданє Кобзаря і розходилось між учениками, вороги українства виступили проти сего, цитуючи „мрачні уступи“ Кобзаря, що після їх гадки поведуть молодіж на бездороже.²⁾ Замітне в сій справі, що навіть такий прихильник українства як Евген Желехівський не важив ся заявити, що й молодіж повинна Шевченка вповні як поета і чоловіка розуміти і цінити, але боронив його тим, що в 1. томі пражского виданя є поміщені твори відповідні для молодіжи, другий том є призначений виключно для сих, що віддають ся спеціальним студиям над Кобзарем і продає ся лише старшим людям. Напасти і клевети на українство і культ

¹⁾ Молода Україна 1900. ст. 29.

²⁾ Рускій Сіонь 1877. ст. 193, 282.

Шевченка серед молодіжи не спинялись. В 1885 р. появил ся пасквіль Свистуна „Чѣмъ естъ для насъ Шевченко,“ в яким автор ворожо і некорисно оцінює вплив поезії Шевченка на моральний і суспільний розвій молодіжи. Клевети кидані в русофільській пресі на молодіж акад. гімназії довели в 1886. р. до судової розправи. Автор статі боронив свого наклепу про вільнодумство і соціялізм в гімназії тим, що ученики і професори читають твори Шевченка і одушевлюють ся ними.¹⁾

Серед таких відносин перші обходи в честь Шевченка в гімназії мали дуже льояльний вигляд. Нераз й на такий власти не дозволяли, коли відкрили який тайний кружок і т. п. Перші вечерниці обходила академічна гімназія в 1880. р.²⁾ Почались они промовою ученика, в якій заохочував товаришів до праці і науки, котрої величним образом був Шевченко, висказав подяку для шкільних властей і для цїсарского Величества, за яких ласкавим дозволом ученики мають спромогу учити ся в рідній мові і закінчив зазивом, щоби кождий ученик користав із сего добра і учив ся для себе, для слави заведеня і народа. В відчиті прелегент зобразив розвій літератури в головних єї периодах і означив місце, яке в ній займає Шевченко. Деклямовано цілу Наймичку. Свято закінчив директор подякою молодіжи за працю коло устроєня вечерниць. З незвісних причин слїдуюче свято відбулось аж 1883. р.³⁾ В салі на сцені уладжено могилу з бюстом Шевченка. Програма була подібна до попередної. На вечір прийшли телеграми від учеників інших гімназій. Свято закінчив директор патриотичною промовою, визнаючи присутних піднести оклик в честь цїсаря. В 1885. р. свято відбулось по полудни; розпочалось промовою професора. В 1887 р. заборонено концерт в гімназії з причини підозрінь киданих москвофільскою пресою, що серед учеників ширить ся атеїзм і соціялізм. Замість него мав відбути ся концерт в честь Шашкевича, але не відбув ся.⁴⁾

¹⁾ Дѣло 1886. ч. 50. Напасти москвофілів на Шевченка знаходили іноді немилий відгомін в школі. Коли прихильники російщини між учителями бачили, що молодіж осьвідомлюєсь в українстві найбільше під впливом творів Шевченка, старались його вартість в очах учеників обнизити, або й нерозважно згадували про него. На сю тему знаходимо нераз наріканя в часописях. Дѣло 1883. ч. 47, (Новинки); Франко: Конечність реформи учєня рускої літ. (Зоря 1884. ч. 12—13.)

²⁾ Дѣло 1880. ч. 18.

³⁾ Дѣло 1883. ч. 28.

⁴⁾ Маковой :История одной студентской громады. ст. 25.

В 1888. р. відбулись вечерниці перший раз в салі Народного Дому (досі відбувались в одній зі саль гімназій). По концерті відбулась для учеників 7. і 8. кляси спільна вечеря в прияві деяких професорів.

В гімназиях на провінції вечерниці в честь Шевченка почали устроювати що йно 10 літ пізнійше, ніж у Львові. В Дрогобичи устроено перший раз 1891. р., в Коломиї, Стрию, Станиславові, Самборі і Золочеві 1892. р., Перемишлі і Тернополі 1893. р.²⁾ В 1900. р. відбулись вечерниці у всіх галицких гімназиях, в яких учить ся українська молодіж, крім гімназій в Сяюці, Ярославі, Новім Санчі, Яслі, Ряшеві і реальної школи в Станиславові.³⁾ З причини русофільства молодіжи і незначного проценту української молодіжи в сих гімназиях, що йно сего року святковано в трох перших з них сотну річницю уродин поета.

Заведене сего рода шкільних свят мало велике значінє в духовім житю української молодіжи. Заходи і праця величаво їх відбути гуртували молодіж для сего діла в один національний табор. Одиниці, що нераз лише з імени були Українцями, осьвідомлювались. Національна амбіция, що у них будилась, вимагала, щоби гідно пошанувати память поета, щоби вечерниці не випали гірше, ніж польські в честь Міцкевича. До сего треба було часто просити о участь співаків з других гімназій і через се піддержувались товариські зносини між українською молодіжию ріжних гімназій. Вечерниці в честь Шевченка і Міцкевича устроювано спільними силами без огляду на народність. Іноді при укладі програми і доборі сил приходило до непорозумінь між Українцями і Поляками. Поляки усувались від участи і Українці самі, часом при помочи Жидів, устроювали вечерниці.⁴⁾ Звичайно по таких інцидентах або щоби не абсорбувати надто сили і часу учеників, шкільні власти замість вечерниць дозволяли лише на поранок із скромною програмою, виключно шкільне свято для учеників.⁵⁾

Вечерниці починались промовою ученика, часом професора; замість промови ученик виголошував нераз відчит, або деклямував принагідний вірш. Заголовки відчитів з р. 1909—1⁶⁾ вказують на основне розумінє поезії Кобзаря і на користанє з новій-

¹⁾ Дїло 1888. ч. 53. ²⁾ Дати подаю зі звітів гімназій.

³⁾ Молода Україна 1901. ст. 181.

⁴⁾ Молода Україна р. I. ст. 21. і 146. (вечерниці в Дрогобичі і Золочеві.)

⁵⁾ Молода Україна р. II. ст. 188, 202.

⁶⁾ Подаю сі заголовки на основі річників „Мол. України.“

ших студий про него. Ось теми відчитів: Шевченко і народ, Шевченко і Славяни, Шевченко і самостійна Україна, Шевченкові сльози, Впливи, які слідно в Шевченковій Тополі, Значінє Шевченка в світлі всесвітної критики, Шевченко як борець за волю. Се не лірично чутливі рефлексії 70—80-тих років, але проби синтези ідей і світогляду поета. І програма деклямацій поширилась. Крім балад і поем романтично-козакофільського напрямку, які залюбки деклямовано в перших десятиліттях, ученики вибирали радо поеми суспільно-політичного змісту як: Сон, Кавказ, Неофіти. Здібнійші ученики виступали іноді на концерті з власними літературними пробами, з перерібками Шевченкових поем на драматичні сцени або музичними композиціями. Особливу увагу звертали ученики на зверхну форму вечерниць. Салю декоровано смеречиною, образ або бюст Шевченка прибирано в синьо-жовті ленти. Іноді в декорації салі і настрою вечерниць було видко пробу українсько-польського єднання на основі заповіту Шевченка. В 1899. р. на вечерниці української молодіжи з польських гімназій у Львові удекоровано салю українськими і польськими хоруговками, а на закінченє співано „Ще не вмерла Україна“ і „Z dumet rożarów.“¹⁾ Ученики з ріжних гімназій запрошували себе взаємно на вечерниці, з їх нагоди обмінювались привітними телеґрамами, до сусідних гімназій висилали представників. Св'ято кінчилось промовою одного з членів учительського збору і співом національного гимну.

* * *

Твори Шевченка, що по своїй появі в Галичині скорим темпом ширились між молодіжкою і суспільністю, здобували собі місце в шкільних офіційальних підручниках розмірно поволи. Хоч під напором нових житєвих обставин они здобули собі право горожанства в школі, то в наших відносинах відзначались занадто стихійною силою слова і глибиною ідей, щоб до неї дістались у своїй вірній і дійсній формі. За велика національна свідомість і новина тем проявлялась із них для гімназьяльної науки в тодішних часах. Немислимий був наглий перехід від блідих, далеких від нашого житя оповідань і розвідок, якими заповнені перші наші читанки, до творів Шевченка. Сі мусіли іти на компроміс зі школою і хоч знайшли собі місце в читанках, то дістались там відповідно спрепаровані. В тій цілі вибрано поеми і їх подавано у відповіднім вигляді. Дещо дивне видає ся, що не лише

¹⁾ Promień 18891, ст. 65.

перші укладчики українських читанок, люди що найменше байдужні до нашого національного відродження, але і пізніші, нераз видійші наші діячі і письменники, уважали за потрібну річ змінити для школи: не лише зміст, але й мову Шевченка. Здається, що на се впливали іноді не так вимоги школи, як індивідуальність впорядчика книжки, що не любив форм і зворотів українських і свої галицькі уважав за ліпші. Мова Шевченка, як його світогляд, промощувала собі поволи дорогу в школі.

Перша українська читанка Василя Ковальського (Відень 1852. р.), уживана довгі літа в галицьких гімназіях, не містила взагалі жадних виїмків з українських письменників, лише з галицьких і угорських. Про Шевченка нема в ній ні згадки. Перші поезії Шевченка знаходимо в шкільній читанці: Руская читанка для низшої гімназії, часть II. 1866. Ся книжка вийшла коштом Б Дідицького і певно при його помочи. Найбільше місця займають в ній його поезії числом 24, Устияновича 8, Огоновського 5, Гребінки 4, Глібова 3, Кониського 2, Метлинського 2, Максимовича і Руданського по одній. Хоч читанка видана невдовзі по смерті Шевченка, коли його твори викликали велике одушевлення, то поміщено ледви 2 його поезії, а се пять рядків з Гайдамаків:

О Боже мій милий!

Тяжко жить на світі, а хочеть ся жить і т. д., і перший з псалмів Давида. Нема й згадки про жите поета, лише вістки про похорон подає вірш Максимовича: „На похоронъ Гр. Шевченка пѣдъ Каневомъ“. Мову Шевченка змінено на галицький лад: Господнему замість Господньому, его з. його, навчає ся з. навчається, попел з. попіл, своєм з. своїм. В рядку: Або чорнобрива в гаю заспіває, змінено чорнобрива на соловейко (в пізніших виданнях Партицького і Лучаківського сей рядок пропущено, в читанці Романчука лишилось соловейко).

Твори Шевченка знайшли вперше значне узгляднене в читанці Ол. Тороньского (Руская читанка для высшої гімназії составлена Тороньскимъ т. III. Львів 1868). Она вправді офіційально в галицьких гімназіях не була уведена і діждала ся неприхильної оцінки¹⁾, але з браку іншої до появи читанки Барвіньского користали з неї в Галичині. Також в гімназії на Буковині уживали її довгі роки, бо аж до 1891 р., хоч й там не мала офіційального дозволу шкільної Ради.²⁾ Книжка має москвофільський характер.

¹⁾ Возняк: Історія одної читанки. (Наша школа 1913. зош. 3.)

²⁾ Стоцький: Буковинська Русь. 135.

Хоч подано в ній вибір з українських письменників, то мову їх неможливо покалічено. З Шевченка подано 22 поезій (27 ст.), з Дідицького 23 (17 ст.), Устияновича 14 (24 ст.). Вибір поезій Шевченка попереджує коротенька і дуже баламутна біографія. Імена власні в ній дуже перекручено, як: „Шевченко родился въ Курилѡвцѣ..... далъ панъ до маляря Жираева“ і т. п. Про цілу неволю поета згадано сими словами: „В роцѣ 1847. взято го до крѣпости Новопетровска въ Оренбургской губерніи, где полнячи службу воина, пережилъ 10 лѣтъ—1857 повернулъ назадъ въ Петроградъ“... Тенденційно поданій біографії відповідає мова Шевченка, змінена на лад тодішних москвофільських видань. В сій цілі в, що повстало з л, перемінено на л: приспалъ, замолкъ, былъ, чолни і т. д. Замість і в середині слів автор читанки писав е: весельнои, козачемъ, камень, печь; замість х — к: кто, некрещену; замість о е ёго, слези. Народні слова позмінював на макаронічно-церковні: богдай, сердце, пойде, пановати горло (гирло) і т. п. З фальшивого почуття „клясицизму“ мови 60-тих років слова і народні звороти Кобзаря, що для школи видавались за прості і неестетичні, заступлено іншими. В поемі Невольник слова: „І бебех в долину“, перемінено: „І паде в долину“. Так само признано неестетичними описи козацької різні і згадку про ножі в Гамалії. Через се перемінено: „Ідем різать, палить“.. на „Ідем гулять“; „І на ножах в крові німіє“, на.. „і в крові німіє“. Пропущено зовсім поклик Гамалії: „Ріж і бий... до... кричить Гамалія“. З огляду на Поляків з Ляха зроблено врага (До Основьяненка). У виборі подано твори з національним і історичним підкладом. Із більших поем поміщено отсі: Перебендя, На вічну память Котляревському, До Основьяненка, Причинна, Іван Підкова, Гамалія, Чернець, Невольник. Крім сих поміщено без жадної системи деякі ліричні поезії. В укладі книжки слідна поверховність. Нею можна пояснити деякі пропуски в Гамалії, Невольнику (оповіданє Степана про руйнованє Січи), немилу, несправлену похибку в Перебенді: „Старый закохалсь въ степу на могилѣ“, або що думку: Тече вода в сине море, злучено в одну цілість з поемою: На вічну память Котляревському.

Виразний український характер мала читанка Ол. Барвіньського (перше вид. 1871. р.). Твори Шевченка займають в ній $\frac{1}{6}$ частину місця. Перший раз подано докладну біографію поета, розширену і доповнену опісля в слідуючих виданнях, в яких узглядного й розвій творчости поета. Твори передруковано з видання Кожанчикова. Поезії з автобіографічним змістом зібрано разом

в хронологічному порядку. Доповнення пізніших видань ішли в тім напрямі, що зменшувало число поем романтично-побутового змісту (в 2. вид. 1893. р. пропущено: На вічну пам'ять Котляревському, Причинну і Москалеву криницю, в 3. вид. Невольника), а додавано політично-суспільні поеми (в 2. вид. додано Кавказ, Послання і Неофітів). Найменше змін є в першому виданні; вони зводяться до того, що в Заспіві пропущено „Там шляхтою, Ляха“, в Наймиці пропущено найважливішу сцену, в якій вона признає ся Маркови, що є його матерію. В слідуючих виданнях пороблено значні пропуски реалістичних сцен і слів особливо в Неофітах, Послання, Невольнику, Кавказі; вони удержались до днесь.

Ще поволіше ніж в читанках для висшої гімназії твори Шевченка здобували собі місце в читанках для низших клас. ¹⁾ В них перевагу мали й після 70. р. твори галицьких і буковинських письменників; з огляду на ціль читанок вибрано до них із Шевченка уступи з моралізуючим підкладом, описи природи, побуту і т. п. Мову особливо в читанках Партицького позмінювано в галицькій дусі, затираючи властиві, українські прикмети. Сей пуризм мови місцями видає ся дивним. Слова поета: „Учіте ся, брати мої“ змінено (Читанка для третьої класи Партицького 1886) на: „Ой учіть ся, брати мої“; „На дворі бач“ перемінено: „ось на дворі“. Деякі слова, що видавались неестетичними, заступлено іншими. „Приходить ніч в смердючу хату“ на... „в мерзенну хату“. В читанці для IV. класи у виїмку з Невольника п. з. Виїзд на війну, слово куряву перемінено на тьма, пилу, з пилу пороху, крізь той порох. В поемі Гамалія перемінено сірий бугай на немов а хурдигу на темницю, в далекій каторжній неволі (На старість в ріднім селі) на — далеко в самітній неволі, Палій чернець пошкандибав, на — Палій у церкву поспішав. Так само граматичні форми Шевченка змінювано на галицькі, так що вони нераз діставали інше значінє; матір змінено на матер, курінь на курень, молить ся на молитись, доведеть ся на доведе ся, женеть ся на жене ся, айда на гайда, через год на через рік, розбрело ся товариство на розбило ся товариство, завив дзвін на зове дзвін, корогвами на хоругвами, стиха робота на стихла робота. Нагинаючи мову Шевченка на галицький лад, ще більше обмежувано гадки поета про суспільний лад, кріпацтво, Поляків, спомини про минувшість і т. п. Через се і сі виїмки творів тратили свою силу, видавались блідими і невиразними. В поезії: В неволі над Уралом (III. кл.) пропущено рядки:

¹⁾ Партицький: Руска читанка часть II. 1871.

„ Руска читанка для III. кл. 1886.

Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили,
Всього наробимо колись.

В поемі Чернець пропущено спогади Палія про минушість і неясні проте слова:

І старець тяжко заридав.

В поемі: Вибір гетьмана, пропущено імена нововибраних гетьманів Лободи і Наливайка.

Преславного Запорожця,
Павла Кравченка Наливайка

скорочено на Преславного Запорожця, другий раз на Павла Кравченка молодого. „Як на Ляха стати“ перемінено „як на Турка стати“. У поемі Сон усунено навіть згадку про панщину. Слова

ти

На панщині, а я в неволі

перемінено

ти

У наймах ще, а я в неволі.

Менше змін є в читанках Ю. Романчука (часть I. 1879. і часть I. Том II. 1879.) Деякі слова Шевченка, рідше уживані у нас, перемінено на галицькі як: стьожку, труну, шкуру, сердешних, оазіс, чуму, на стяжку, шкіру, сердечних, оаза, джуму.

В поезії Село слова Шевченка

А на горі стоять палати
Неначе диво.

змінено

А там і церков наша мати
Неначе диво.

Бажань укладчиків читанок вибрати для учеників низших клас короткі виїмки на тему любови вітчизни, тути за нею, описів природи і т. п. вело нераз до самовільних змін тексту Кобзаря. В читанці Романчука на основі поеми присьвяченої К. Маркевичеві зложено вірш Туга за Україною.

У Шевченка:

Я й тут чужий, одинокий
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чогож серце беть ся, рветь ся?
Я там одинокий!....

В читанці:

На чужині серце рветь ся,
Плачу одинокий,
Як згадаю Україну
І степи широкі.
Бо там віє буйнесенький,
Як брат заговорить і т. д.

Одинокий? А Україна
 А степи широкі!
 Там повіє буйнесенький
 Як брат заговорить, і тд.

Сї зміни мови і змісту писань Шевченка удержувались в читанках цілі десятки літ. Що йно в читанки Крушельницького дістались поезії Шевченка без змін.

* * *

Мірою глибини аналізу і розуміння творів Шевченка в шкільній науці є шкільні задачі. Хоч їх теми оснують ся на шкільнім підручнику, то все таки є они свідомством, з яким річевим і критичним коментарем подавано шкільну лектуру Шевченка молодіжи, з якого боку твори оцінювано, вказують заразом, як самі учителі слїдили за розвитком студий над творами поета і познакомлювали з ними молодіж. Вартість тем не у всіх гімназиях є рівна; в гімназиях, де був значний процент української молодіжи і де предмету учили кваліфіковані сили, там й в темах проявляє ся різнородність і самостійність. Де українська мова була лише додатковим предметом, там й теми є поверховні.

Перші теми шкільних вправ се змісти прочитаних в школі творів, убрані в форму: пояснити гадки, подати основу, хід гадок і т. п. Перша оцінка світогляду Шевченка в шкільних вправах підносить його значінє як народного (національного) поета. На сей момент його творчости звертали головно увагу перші критичні статі про Кобзаря Куліша, Танячкєвича, Згарського, його на перше місце кляли бесїдники в своїх промовах на вечерицях. В роках 1878—90. улюбленими темами письменних вправ є огляд, аналіза, провідна ідея балад, побутових і історичних поем Шевченка. Сї теми — се вплив критично-естетичних розвідок Омеляна Огоновского і Провідних ідей в письмах Шевченка (1872 р.) Омеляна Партицкого. Особливо послїдна студія, що до появи студії Драгоманова (1879 р.) була в Галичині одинокою синтезою світогляду поета і яка в нїм підчеркувала особливо національно-патриотичні і етично-моральні моменти, була жерелом обяснень і шкільного розуміння Кобзаря. Меншу вартість мали теми про естетичну і критичну сторону творів Шевченка. Були наріканя, що мимо своєї високопарности, ся естетична оцінка зводилась крім змісту до схолястичного вишукування і вчислення в поезії Шевченка фігур і тропів, яких знаня ученик набирив із шкільної поетики.¹⁾ Значно поширив ся обєм шкільних тем про Шевченка

¹⁾ Франко: Конечність реформи ученя рускої літератури. (Зоря 1884. ч. 12 і 13.).

від 90-тих років, під впливом історично-літературних студій над Кобзарем Франка, Колесси, Щурата і др. Їх аналітично-індуктивна метода досліду поодиноких поем і цілих періодів творчости Шевченка усунула зі школи апріорно-естетичні оцінки Кобзаря і поглибила розумінє його творчости і ідей на тлі часу і обставин. Під їх впливом, що слідно в шкільних задачах, вага і значінє творчости Кобзаря перейшла від балад до суспільно-політичних поем, від загальних оцінок його як народного поета, значіня в літературі, до спеціальної аналізи його творів і ідей. Місце давних, більше одушевленєм і чутєм подиктованих ніж на науковій аналізі основаних оцінок Кобзаря, які подавано ученикам в школі, заняли тепер студії над ним, добуток нашої науки послідних десятиліттин. Культ Шевченка в школі здобув собі через се тривку основу. Він позбув ся вишнього блиску та фразеології, молодечих і ефектовних фраз, які знаменували його в перших роках появи. Здобувши спромогу черпати свою силу безпосередно із життя і науки, в своїм розвою зискує він щораз на своїй глибині і ясности та стремить в цілій повноті і свідомости зобразити в школі велич нашого Генія, як чоловіка і поета. Та се поки що завданє будучности.

* * *

На закінченє моєї розвідки подаю зі звітів зібрані теми шкільних задач за роки 1876—1900. На жаль, не в силі я був зібрати теми від 1872. р. (від введеня Читанки Барвіньського з творами Шевченка) до 1876, бо від 1866. до 76. року шкільні звіти не виходили. Також не подаю тем від 1900 р. т. є. за послідне покоління.

Перемиска гімназия.

1876. VIII. Чого стоїть Шевченко як поет народний?

1878. VII. Пояснити гадки заключені в Шевченка думі 1.

1879. VIII. І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

1880. VII. Яку гадку заключає в собі Шевченка стих: Вітер вгаї нагнає.

1887. VIII. Оцінити Шевченкову поему Гамалія.

1888. VIII. На основі Шевченкової поеми Москалева криниця вказати правдивість реченя Шілерового: Das eben ist der Fluch der bösen Tat, dass sie fortlebend immer Böses muss gebären.

1890. VIII. 1. Хід гадок в передсмертній Шевченковій думі.

2. Естетичний розбір Шевченкової думи Гамалія.

1891. VIII. І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

1894. VII. Вплив Шевченка на руских писателїв в Галичині,

1895. VII. О Боже мій милий!

Хотілоб ся жить на світі

Та ба! треба вчитись,

Як на світі жити,

А то гірко буде, тай дуже.

Бережанська гімназія.

1875. VII. Перебенді, кобзарі, сліпці, бандуристи, їх характер і становище в нашій літературі.

1876. VII. На яким народнім повір'ю основана балада Шевченка Тополя.

1889. VII. Хід гадок в Заспіві Шевченка.

1892. VII. I. Як висше; VIII. Розклад історичної думи Шевченка Гамалія.

1894. VII. Зв'язь гадок в посьвяті Шевченка: „На вічну пам'ять Котляревському“.

1895. VII. Два типи кобзарів в Перебенді Шевченка.

VIII. Естетичний розбір прольогу Неофітів Шевченка.

1896. VII. Народні типи в Тополі Шевченка.

VIII. Змаганя київської громади в 1847. р. і відносини Шевченка до неї. На основі „Історичного оповідання Куліша“.

1897. VII. Шевченкові слова: Раз добром налите серце в вік не прохолоне.

Хід гадок в Посланню Шевченка.

1898. VIII. Ідилічні картини в поемі Шевченка Наймичка.

1899. VIII. Виказати ціхи поетичної повісті на Наймичці Шевченка.

1900. VII. Хід гадок в поемі Шевченка До Основьяненка.

VIII. Гуманні ідеї в Кавказі і Посланню Шевченка.

Дрогобицька гімназія.

1876. VIII. Шевченко і Квітка (паралеля).

1877. VII. Чи Шевченка Тополя є баладою?

Значіне мотта, котрого ужив Стороженко до історичних спонинів Коржа:

Слава не поляже,

Не поляже, а розкаже,

Що діялось в світі,

Чия правда, чия кривда

І чиї ми діти!

1878. VII. Виказати з лектури, яка головна гадка пробиває ся в псалмах Давидових Шевченка.

1879. VII. Розібрати баладу Шевченка Причинна.

1880. VII. Розібрати Шевченка думку На Україну.

VII. На чім оперта єсть Шевченкова балада Причинна.

1881. VII. В який спосіб використав Шевченко повіре народне в своїй баладі Тополя

1882. VII. Пояснити Шевченків стих „Сестрі“ з єго житя.

1883. VIII. Основа, аналіза і поясненє балади Шевченка Тополя.

1884. VII. Зміст і хід гадок в поезії Шевченка: Лазаревському.

1885. VII. Провідна гадка поеми Шевченка Наймичка.

VIII. Котляревський, Квітка, Шевченко — їх взаїмні відносини в історії рускої словесности.

1886. VII. Основа і значіне балади Шевченка Причинна.

1887. VII. Основа і значіне балади Шевченка Тополя.

VIII. Як оцінив заслуги Котляревскогю, Квітки, Шевченка Куліш в Листі з хутора і о скілько єсть се оправдане.

1889. VII. як 1881.

1890. VII. Пояснити Шевченків вірш: На вічну пам'ять Котляревському.

1891. VII. як 1889.

VII. Пояснити слова Шевченка: І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

1892. VII. Подати хід гадок поеми Шевченка До Основ'яненка.

1893. VIII. Значіне слів Шевченка:

І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь!
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає.

1894. VII. Пояснити і виказати правдивість слів Шевченка:

Єсть на сьвітї люди
Сріблом, золотом сяють;
Здасть ся панують,
А долі не мають.

1895. VII. Естетичний розбір думи Шевченка Гамалія.

VIII. як 1893.

1896. як 1894.

1897. VIII. Естетичний розбір оди Шевченка До Основ'яненка.

1899. VIII. 1. Головні признаки поетичної творости Шевченка в першій добі розвою його таланту.

2. Естетичний розбір поеми Шевченка Неофіти.

Золочівська гімназія:

1882. VII. Хід гадок і образів в уступі Шевченка Заспів, з піднесенем і умотивованем цінніших місць.

1885. VII. Вияснити гадки Шевченка в Заспіві.

1886. VII. Провідні гадки в Шевченковім Заспіві.

1891. VII. Як висше.

1893. VIII. Провідна гадка в поемі Шевченка Чернець

1895. V. Подати зміст поеми Шевченка: Москалена криниця.

VIII. Шевченко і Квітка, порівнане їх літературної діяльності.

1897. VIII. Розвинути змісл і вагу слів Шевченка:

Учіте ся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь.

1898. VIII. Характеристика Назаря і Галі в драмі Шевченка Назар Стодоля.

1899. VII. Тип матери в поемах Шевченка.

VIII. 1. Порівнати зображене Кобзаря в Метлинського стихотворі Бандура, в Шевченковім Перебенді і Шашкевичевім Бандуристі.

2. Естетичний розбір Шевченкової поеми Неофіти.

3. Шевченко і Квітка.

1900. VI. Провідні ідеї в думках Шевченка.

VII. Які образи відслонив нам Шевченко в поемі Чернець.

- VIII. 1. Естетичний розбір Послання Шевченка.
2. Становище і значінє Шевченка в рускій словесности.

Коломийська гімназія.

1878. VII. Які гадки розвиває Шевченко в Перебенді.
1881. VIII. Характер Наймички в поемі Шевченка.
1882. VIII. Хід гадок в поемі Шевченка Наймичка.
1883. VII. Хід гадок в поемі Шевченка До Основьяненка.
VIII. Основні гадки в поемі Шевченка Москалева криниця.
1884. VIII. Характер Максима в поемі Шевченка Москалева криниця.
1885. VIII. Естетичний розбір Шевченкової поеми Наймичка.
1886. VII. Провідна гадка поеми Наймичка.
1887. VII. як 1883; 1888 як 1884.
1889. VII. Провідна ідея в Шевченковій поемі До Основьяненка.
VIII. як 1884.
1890. VII. Зміст і поясненє балади Тополя.
VIII. 1. Провідна ідея в поетичній повісті Шевченка: Москалева криниця.
2. Порівнати стих Федьковича: До Данила Млаки, з Шевченковою поемою: До Основьяненка.
1891. VIII. 1. Показати правду слів Шевченка:
Єсть на сьвітї люди, і т. д.
2. О скільки станув Шевченко висше від всіх руских письменників і длячого?..
1893. VII. як 1891 VIII. 1.; VIII як в перем. гімназії 1879.
1894. VII. як 1885. VIII. 1895. VII. Хід гадок в поемі Шевченка Заспів.
VIII Провідна гадка в поемі Шевченка Неофіти.
1896. VIII. Порівнати образ кобзаря в Перебенді Шевченка і Бандуристі Шашкевича.
1897. VII. як в перемискій гімназії 1895.
VIII. 1. Ідилічні картини в поемі Шевченка Наймичка.
2. Порівнати Перебендю Шевченка з Improvizacy-єю Міцкевича, зазначивши загально єго вплив на укр. Кобзаря.
18 8. VII. Аналогії в Перебенді Шевченка і Improvizacii Міцкевича.
1899. VIII. Гуманні ідеї в Кавказі і Посланню.
1900. VIII. 1. як 1897 VIII 1.; 2. В яких ідеалах бачить Шевченко щастє чоловіла.

Львівська акад. гімназія.

1877. VI. В чім добачує Шевченко щастє чоловіка?
1879. VII. Шевченка Тополя. Заснова, хід гадок і зазначінє головних научних гадок.
1880. VII. Тополя, балада Шевченка; основа, поясненє, аналіза.
1881. VII. Москалева криниця (після Шевченка.).
1882. VIII. Тяжко жить на сьвітї, а хочеть ся жить.
1883. VIII. Хід гадок в баладі Шевченка Тополя.
1884. VII. Молодий вік Шевченка; 1885 як 1881.
1886. VII. Біографія Шевченка.
1887. VII. Передсмертні думки Т. Шевченка. (Провідна гадка в них).
1888. VII. Поясненє дум Шевченкових.

1889. VII. Хід гадок в поемі Шевченка Гамалія.
 VII. Любов Трохима і Насті до прибраного сина в поемі Шевченка Наймичка.
 VIII. Провідна ідея в Шевченковій повісті поетичній Москалева криниця.
1890. VIII. Які гадки висказує Куліш про Шевченка в своїм Листі з хутора.
1891. VIII. Поки живе надія в хаті,
 Нехай живе, не виганяй.
1892. VIII. Провідна гадка в поезії Шевченка Чернець.
1893. VIII. Яке значінє Т. Шевченкови надає Куліш в своїх Листах з хутора.
1894. VIII. Пояснити Шевченкові слова: Треба й на чужі люди подивитись, як живуть.
 VIII. як в дрог. гімн. 1897; 2. як в перем. гімназії р. 1888.
1895. VIII. 1. як тамже 1899. VIII. 1.; 2. Гадки про національне, суспільне і просвітне відродження Русинів, висказані в Шевченковім Посланню.
1896. VII. 1) як в колом. гімн. 1897. р. 1.; 2) як 1900. 2. тамже.
 VII. 1. як в перем. гімн. 1898. 2. Розбір прольогу Неофітів Шевченка. 3. Розбір Шевченкового Послання.
1897. V. Зміст Шевченкової поеми Москалева криниця.
 VII. як в колом. гімн. 1898. р.; 1898. VIII. як в золоч. гімн. 1899.
- VIII. 2.
 1899. VIII. Провідна гадка в Шевченковім Посланню.
 1900. V. О скільки житєпись Байрона пригадує нам Шевченка.
- Німецька львівська гімназія.*
1875. VII. Яку ідею представляє Шевченко в поемі Наймичка.
1876. VII. Значінє Шевченка в українській літературі.
1877. VII. 1. Становище Шевченка як народного поета.
 2. Як характеризує Шевченко теперішню долю України в Неофітах, а в Гамалії її минувшість.
1879. VII. О жіночих характерах в Шевченка.
1881. VII. Тополя Шевченка, аналіза, зміст, поясненє.
1883. і 1886. як висше; 1887 як в львія. ак. гімн. 1882.
1888. VII. 1. як в дрог. гімназії 1879. 2. Шевченко як лірик.
1890. VIII. як в дрогоб. гімн. 1894.; 1891. VII. Поясненє дум Шевченкових.
1893. VIII. 1. Розклад поеми Шевченка Москалева криниця.
 2. Річ ученика виголошена на вечерицях музикально-декляматорских для звеличання памяти Шевченка.
1894. VII. 1. як в колом. гімназії 1900. 1.; 2. як в акад. гімназії 1883 р.
1895. VIII. як " " 1893. 2.; 2 як в перемискій 1888.
1896. V. 1. Подати провідну ідею в поемі Москалева криниця.
 VIII. 2. як в колом. гімназії 1835. VII. 3. Характер Хоми Кичатого в драм. творі Шевченка Назар Стодоля.
1897. VIII. 1. Розбір поеми Шевченка Тополя. 2. Розбір поеми Неофіти.
 3. Характер осіб в драм. творі Шевченка Назар Стодоля.
1898. VIII. Розбір поеми Наймичка.
1899. VIII. Естетичний розбір Шевченкової поеми Тополя.

1900. VIII. як в колом гімназії 1899.

Самбірська гімназія.

1878. VII. і 1882. VII. Хід гадок в поетичнім уступі: Заспів.
 1884. VII. Образ чуми після Шевченка.
 1885. VIII. Важність і розклад історичної думи Шевченка п. з. Гамалія 1878. 1. як 1887; 2. як 1885.
 1890. VII. 1. Хід гадок в поемі Шевченка п. з. Перебендя.
 2. " " " " " " Чернець.
 1891. VII. Хід гадок в поезії Шевченка: До Музи.
 1894. VI. Хід гадок в читаних думках Шевченкових.
 1895. VI. Уклад Шевченкової поеми Гамалія.
 1897. VIII. Характеристика Шевченкових дум.
 1898. VII. 1. Порівнати баладу Міцкевича *Uciezka* і Шевченка Тополя.
 VIII. 2. Перебендя виразом поглядів Шевченка про завдане поета в суспільности.
 VIII. 3 як 1885.; 4. Виказати характеристичні знамена балади на Тополі Шевченка.
 1899. VI. 1. Основа Шевченкової балади Тополі; 2. як 1895.

Станиславівська гімназія.

1878. VII. Хлопячий вік Шевченка після місць в його власних поезіях.
 VIII. Романтична основа в баладах Шевченка: Тополя і Калина.
 1879. VIII. Розбір передсмертної думи Шевченка.
 1880. VIII. 1. Розбір поеми Шевченка Чернець.
 2. Що в елегія і пояснити її суть ірмірами з Шевченка.
 1881. VIII. Розбір поеми Шевченка Перебендя. 1882. VIII. як 1878. VII.
 1883. VII. 1. Виказати драматичні задатки в Шевченковій Гамалії.
 VIII. 2. як в золоч. гімназії 1899. VIII. 1.
 3. Порівнати основу оповідання М. Вовчка Чари і Шевченка

Тополя.

1884. VIII. Головні мотиви в елегіях Шевченка на основі поеми: До Основяненка.

1885. VIII. 1. як в дрого. гімназії 1894.; VIII. 2. як представляє Шевченко сирітство.

1886. VII. Характер варнака і Максима в поемі Шевченка Москалева криниця.

VIII. як в дрого. гімназії 1879.

1888. VIII. як в дрогобицькій гімназії 1887. VIII.

1890. VII. 1. як в німецькій гімназії 1899 р. 2. VIII. Бесіда в честь

Шевченка.

1891. VII. Архітектоніка поеми Шевченка Наймичка.

1892. VII. В котрих думках і як описує Шевченко своє життя?

1893. VII. Які хвилі життя Шевченка відбилися в його поезіях?

1895. VIII. Характеристика перших історичних поем Шевченка.

1896. VIII. як в колом. гімназії 1897. VIII. 1.

1897. VIII. Погляд на Шевченкові думи і думки.

1898. VIII. Хід думок в Шевченковім Перебенді.

1900. VIII. Розібрати і пояснити прольог Шевченкових Неофітів.

Стрийська гімназія.

1887. VII. як в нім. гімназії 1876.
 1888. VII. Розбір і пояснене поеми Шевченка: До Основьяненка.
 VIII. як в перем. гімназії 1897.
 1889. VII. 1. як 1888 VII. 2. Пояснене поезії Шевченка: Сестра, присьв.
 М. Вовчку. 3. як в дрогоб. гім. 1891. VII.
 1890. VIII. Становище Шевченка в рускій літературі.
 1893. VIII. Зміст, порівнане і поетичний склад двох балад Шевченка:
 Причинна і Тополя. 2. які гадки висказує Шевченко в своїх думках?
 1895. VIII. Подати хід гадок в розвідці Куліша: Чого стоїть Шевченко
 як поет народний.
 1896. VIII. 1. Тополя, балада Шевченка. Зміст, аналіза, пояснене.
 2. Неофіти Шевченка, зміст і значіне; 3. як 1895. VIII.
 1897. VIII. 1. як в золоч. гімн. 1898.; 2. і 3. як 1896. 2. 3.
 4. Шевченко, его поетична творчість і значіне для рускої літе-
 ратури.
 1898. VIII. 1. Які гадки висказує Шевченко в Посланню? 2. як 1897. 4.
 1899. VIII. 1. Які гадки висказує Шевченко в своїх коротких ліричних
 творах, званих думками.
 2. Перебендя Шевченка. Основа і значіне поеми.
 3. Неофіти Шевченка. Короткий зміст і алєгоричне значіне.
 4. як 1897. 1.; 5. як 1890.
 1900. VII. 1. Настрій і ідеї в думках Шевченка. 2. Перебендя Шевченка.
 VIII. 1. як 1897. VIII. 1.; 2. Послідні хвилі в житю Шевченка.
 (На основі послідної думи).
 3. як 1897. 4.; 5. Неофіти Шевченка, основа і ідея поеми.

Сяніцка гімназія.

1892. VIII. Пояснити основу поеми Шевченка Тополя.
 1901. VIII. Раз добром налите серце в вік не прохолоне.

Тернопільська гімназія.

1876. VII. як в стрийській гімназії 1888.
 1877. VII. Пояснене поезії Шевченка: Мені тринадцятий минав.
 1878. VII. Чого стоїть Шевченко як поет? 1882. VIII. як в нім. гім. 1876.
 1883. VII. Зміст і значіне Перебенді.
 1890. VI. На основі історичних подій і щоденного досьвіду виказати
 о скілько правдиві слова Шевченка:
 Не завидуй багатому; багатий не має
 Ні приязни ні любови, він все те наймає ітд...
 до
 Нема раю на всім сьвітї, хіба що на небі.
 1893. VIII. як в дрогоб. гімназії 1891. 2.
 1894. VII. Хід гадок в Заспіві Шевченка. VIII. як 1893.
 VIII. Яке значіне приписує Куліш Шевченкови в своїй статі:
 Чого стоїть Шевченко як поет народний
 1895. VII. 1. як в львів. ак. гімназії 1891. 2. Естетичний розбір Заспіву
 Шевченка.
 VIII. Виказати, скілько історичної правди містить в собі поема
 Шевченка Чернець.

LXVIII

1897. V. Хід гадок в Москалевій криниці.

VII. Ходімо в селища, там люди;
А там де люди, добре буде,
Там будем жить, людей любить,
Святого Господа хвалить.

VIII. 1. Як в перемискій гімназії 1895. 2. Розбір Шев. Послання.

3. Значіне і вплив Шевченка і Шашкевича на розвій руско-української літератури.

1898. V. Вияснити і показати на примірах з Іліяди Гомера і думок Шевченка основу поділу поезії описово-оповідаючої на епічну і ліричну.

VIII. 2. Головні признаки поетичної творчости Шевченка в першій добі розвою його таланту.

1899. V. як в золоч. гімназії 1895. V.

VIII. 1. Як погодити слова Шевченка:

Молю ся, Господи, молюсь,
Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани.

зі словами:

Не весело на сьвітї жить,
Коли нема кого любить.

2. Романтичний елемент в Шевченкових баладах.

3. О скільки Шевченків Перебендя пригадує Міцкевичеву Імпровізацію.

4. В чім лежить велике значіне Шевченка. 1900. V. як 1899. V.
VIII. 1. Хід думок в Шевченковій одї: До Основьяненка.

2. Провідна думка Шевченкових Неофітів

VIII. 1. Розбір Шевченкової поеми Перебендя.

2. О скільки оправданий є висказ Шевченка:

Не завидуй багатому, багатий не має
Ні приязни ні любви, він все те наймає.

3. Провідна думка Шевченкового Послання.

Перемишль, 20 мая 1914.

